

SINJ IZMEĐU OSMANSKE I MLETAČKE VLASTI

Lovrić, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:695956>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

Anđela Lovrić

SINJ IZMEĐU OSMANSKE I MLETAČKE VLASTI

Diplomski rad

Split, rujan 2023.

ODSJEK ZA POVIJEST

Diplomski studij: povijest, hrvatski jezik i književnost

Hrvatska povijest ranog novog vijeka

SINJ IZMEĐU OSMANSKE I MLETAČKE VLASTI

Diplomski rad

Studentica: Anđela Lovrić

Mentor: prof. dr. sc. Marko Rimac

Split, rujan 2023.

SAŽETAK

Osmansko Carstvo zauzelo je Sinj tijekom 16. stoljeća, a taj period osmanske vlasti duboko je utjecao na različite aspekte života u tom području. Osim što je promijenilo administrativnu strukturu grada, osmansko naslijeđe vidljivo je i u urbanom planiranju i arhitekturi. Promjenu vlasti pratila je društvena dinamika, uključujući migracije, religijske interakcije i kulturne razmjene. Nakon oslobođenja od Osmanlija, Sinj je prešao pod vlast Mletačke Republike. Mlečani su poduzeli napore u obnovi i izgradnji vojnih struktura, poput Sinjske tvrđave, kako bi dodatno osigurali obranu grada od mogućih osmanskih prijetnji. Tijekom mletačke vlasti, Sinj je također doživio promjene u urbanističkom planiranju, a uspostavljen je i mletački sustav uprave. Kulminacija kontakta ovih dviju vlasti dogodila se tijekom opsade Sinja 15. kolovoza 1715. godine. Uspješna obrana od Osmanlija pripisuje se Gospi Sinjskoj, a ova povijesna epizoda obilježava se tradicionalnom viteškom igrom Alkom koja se održava već 300 godina kao spomen na taj dan.

Ključne riječi: Sinj, Osmansko Carstvo, Mletačka Dalmacija, Alka, Cetinska krajina

SUMMARY

The Ottoman Empire occupied Sinj during the 16th century, and that period of Ottoman rule had a profound effect on various aspects of life in the area. In addition to changing the administrative structure of the city, the Ottoman legacy is also visible in urban planning and architecture. The change of government was accompanied by social dynamics, including migration, religious interactions and cultural exchanges. After liberation from the Ottomans, Sinj came under the rule of the Venetian Republic. The Venetians undertook efforts to restore and build military structures, such as the Sinj Fortress, in order to further secure the defense of the city against possible Ottoman threats. During the Venetian rule, Sinj also experienced changes in urban planning, and the Venetian system of administration was established. The culmination of contact between these two authorities occurred during the siege of Sinj on August 15, 1715. The successful defense against the Ottomans is attributed to Our Lady of Sinj, and this historical episode is marked by the traditional Alka knight game, which has been held for 300 years as a memorial to that day.

Keywords: Sinj, Ottoman Empire, Venetian Dalmatia, Alka, Cetina region

Sadržaj

1.	UVOD	4
2.	PREDOSMANSKO I PREDMLETAČKO DOBA SINJA	5
3.	POVIJESNE PRILIKE 17. STOLJEĆA	10
3.1.	Kandijski rat	10
3.2.	Morejski rat	11
3.3.	Mletačko osvajanje Sinja.....	12
4.	OBRANA SINJA 1715. GODINE	14
5.	ADMINISTRACIJA I UPRAVLJANJE	18
5.1	Osmanska vlast.....	18
5.2	Mletačka vlast.....	21
6.	DRUŠTVENO GOSPODARSKI ODNOSI.....	23
6.1.	Prodor islama u Cetinsku krajinu	23
6.2.	Vlasi.....	26
6.3.	Migracije.....	29
6.4.	Mletačka organizacija gospodarstva, poljoprivrede i trgovine.....	32
7.	ARHITEKTONSKE I URBANE TRANSFORMACIJE.....	35
7.1.	Izgled osmanskog Sinja	35
7.2.	Mletački utjecaj na urbanizam i utvrđivanje	39
8.	NASLIJEĐE OSMANSKO MLETAČKOG KONTAKTA U SINJU	45
8.1.	Štovanje Gospine slike	45
8.2.	Sinjska alka.....	47
8.3.	Identitet Sinjana.....	49
9.	ZAKLJUČAK	50
10.	LITERATURA	51

1. UVOD

Grad Sinj kroz povijest je imao značajnu stratešku važnost zbog svog položaja na teritoriju koji je bio područje interesa velikih svjetskih sila. Okolnosti s kraja 15. i početka 16. stoljeća, napravile su Sinjsku krajinu granicom Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Tijekom ovog povijesnog razdoblja, grad Sinj svjedočio je promjenama upravljačkih struktura, gospodarskih sustava, društvenih odnosa i kulturnog života. Oslobodivši se od osmanske vlasti prešao je u mletačke ruke te tako prošao kroz ključnu transformaciju koja je ostavila dubok utjecaj na daljnji razvoj i identitet.

Kao osnovnu literaturu za izradu ovoga rada, ključno sam se oslonila na dvije značajne knjige Josipa Ante Solde pod naslovom "Sinjska Krajina u 17. i 18. stoljeću". Ove knjige pružile su duboki uvid u povijesni kontekst i događaje vezane za Sinjsku Krajinu tijekom 17. i 18. stoljeća. Uz to, za sveobuhvatan pregled povijesti grada Sinja, koristila sam se istraživačkim radovima Ante Miloševića i Martina Vrgoča. Radovi ovih autora pružili su dragocjene informacije o razvoju grada Sinja kroz različite povijesne periode te su doprinijeli širem razumijevanju važnosti Sinja kao kulturnog i povijesnog centra. Osim navedenih izvora, korištena je i dodatna literatura koja je pružila dodatne perspektive i dublje razumijevanje tema koje su obrađene u radu. Kombinacija ovih izvora omogućila mi je da izradim temeljit i sveobuhvatan pregled povijesti Sinjske Krajine i grada Sinja tijekom razdoblja 17. i 18. stoljeća.

Uključujući uvod i zaključak, rad se sastoji od devet poglavlja. Prvo poglavlje rada predstavlja uvod u rad. U drugome poglavlju napravljen je kratki pregled povijesti Sinja prije osmanskog i mletačkog osvajanja. U idućem, trećem i četvrtom poglavlju opisane su povijesne prilike i sukobi između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike tijekom 17. i 18. stoljeća s posebnim naglaskom na obranu Sinja 1715. godine. Dalje, u petom poglavlju analiziraju se dvije vrste uprava koje su se izmijenile na ovom prostoru, a nakon toga, u šestom poglavlju, društvene promjene koju su uslijedile. U sedmome poglavlju prikazan je arhitektonski i urbani razvoj Sinjskog naselja. Osmo poglavlje sagledava kako su se promjene u vlasti odrazile na različite aspekte života u Sinju te kako su te promjene ostavile tragove u suvremenom identitetu grada. Rad završava zaključkom te detaljnim popisom korištene literature.

2. PREDOSMANSKO I PREDMLETAČKO DOBA SINJA

Grad Sinj ima značajno mjesto među ostalim dalmatinskim gradovima. Njegova je bogata prošlost bila dio šire slike povijesnih zbivanja koja su obilježila sudbinu cijele Dalmacije. Sinj je smješten u dolini rijeke Cetine na sjeverozapadnom kraju prostranoga Sinjskoga polja. Sagrađen je na značajno uzvišenom području (326 metara apsolutne visine) koje je geomorfološki dio zadnjeg izdanka svilajskoga prigorja koje uranja u Sinjsko polje. Taj mu strateški izvanredan položaj omogućava fizičku zaklonjenost i sigurnost, a ujedno i prisustvo na raskrižju važnih prometnih putova koje vode iz unutrašnjosti prema priobalju. Ova jedinstvena pozicija prirodnog mjesta susreta jadranske obale i kontinentalne unutrašnjosti, omogućila je trgovačke putove i kulturne interakcije koje datiraju iz antičkih vremena. Blizina obale omogućila je Sinju povezivanje s mediteranskim kulturama, dok ga je položaj u unutrašnjosti pozicionirao kao središnje središte trgovine koja je tekla između Jadranskog mora i regija sjevernije.

Taj je prostor od davnina bio i značajno prometno čvorište svih putova koji iz dalmatinskog priobalja vode u unutrašnjost te se na sjecištu tih putova već u prapovijesti i antici razvija Tilurium i Pons Tiluri, danas Gardun i Trilj.

Prve poznate nam etničke skupine cetinskih stanovnika bili su ilirski Delmati, a znakove života na ovom području pronalazimo još u starijem neolitikumu. Ako uzmemo u obzir brojne sačuvane arheološke ostatke Cetinska je krajina bila središnji i najznačajniji dio delmatskog teritorija koji se u naponu njihove moći prostirao sve od srednjodalmatinske obale do u duboku unutrašnjost. Danas su svi ti arheološki nalazi prikupljeni u sinjskim i splitskim muzejima. Početkom 1. stoljeća poslije Krista upravo su se na cetinskom području vodile odlučujuće borbe s Delmatima za prevlast nad većim dijelom Balkanskog poluotoka koji je bio pod vlašću Rimljana.¹

Isto je tako poznato kako su Delmati dugo odolijevali utjecaju rimske kulture no usprkos svim nastojanjima cijelo cetinsko područje premda gospodarski i strateški najznačajniji dio unutrašnje Dalmacije vjerojatno nikada u potpunosti nije romanizirano, a o tome nam svjedoče mnoge kamene ikone dvaju glavnih delmatskih božanstava i brojni nadgrobni natpisi iz prvih stoljeća nove ere pronađeni u gornjoj Cetini sa sačuvanim

¹ Milošević, Ante. *Sinj i Cetina u starohrvatsko doba*, Sinj, 1996., str. 7-8.

delmatskim onomastikonom. Takav je slučaj vidljiv i na krajnjem zapadnom rubu Sinjskog polja gdje je život nastavila mala zajednica delmatskih Osinijata. Stoga su u Ruduši podno Grada otkopani su grobovi Osinijata sa nadgrobnim spomenicima na kojima su uz domorodačka delmatska imena i ornamentalni motivi čiji karakter odaje prežitke starih delmatskih kultuva i religija, a ujedno je i na jednom žrtveniku pronađenom na Južnim padinama Grada zabilježeno i predantičko ime tog naselja -Osinium (odatle i ime današnjem Sinju).²

Pod vlašću Rimljana Sinj se nije razvijao u smjeru većeg urbanog naselja. Razlog tomu je neposredno susjedstvo s već postojećim takvim središtima: Tilurium i Aequum koji je od Sinja udaljen oko 5 kilometara prema sjeveru. Temeljem arheoloških nalaza, da se pretpostaviti da je na području Sinja tijekom rimske vladavine postojao manji kastelum s pripadajućim grobljem te nekoliko veteranskih imanja i epihorskih dekurija koji su se raštrkano smjestili po okolnim brdima.³

Uloga sinjske tvrđave dobiva novo značenje tijekom 5. i 6. stoljeće velikom seobom naroda, a naročito prije prodora Avara i Slavena u prvim desetljećima 7. stoljeća. Kao i najveći dio nekadašnje provincije Dalmacije tako je i Sinjsko područje početkom 6. stoljeća bilo pod crkvenim nadležštvom salonitanske nadbiskupije. U Saloni su 530. i 533. godine održana dva provincijska crkvenih sinoda sa zadaćom reorganizacija crkve i nova teritorijalna organizacija i podjela do tada opsežnog teritorija salonitanske nadbiskupije. Odlukama tih dvaju sinoda teritorij salonitanske nadbiskupije raspada se i dijeli trima novoosnovanim biskupijama: biskupiji Mucrum na jugu, biskupiji Sarsenterum na jugoistoku i biskupiji Ludrum na sjeverozapadu. Biskupija u Lurdumu ovim je novim teritorijalnim ustrojem dobila prostor gornje Cetine, te vjerojatno i današnje drniško, kninsko i grahovsko područje s tim da je Sinjsko polje je i nakon ove teritorijalne raspodjele ostalo pod jurisdikcijom salonitanske metropolije što će u stoljećima koja slijede imati za njega presudnu ulogu.⁴

Ime obitelji Nelipić ili Nelipčić, hrvatskog srednjovjekovnog plemstva, prvi put se susreće u zapisima negdje oko sredine 13. stoljeća i vežu se uz prostor gornjeg Pounja i rijeke Krke. Kasnije, njihov se rod podijelio u nekoliko grana, od kojih se najviše istaknuo cetinski ogranak kojem se kao osnivač smatra Ivan Nelipac, poznat i kao Vojvoda i gospodar Knina. Taj je plemić preminuo 1344. godine, a hrvatsko-ugarski kralj Ludovik I. Anževinac prisilio

² Ibid. str. 55-59.

³ Milošević, Ante. *5000 godina Sinjskog grada*, Sinj, 1989., str. 8.

⁴ Milošević, Ante. *Sinj i Cetina u starohrvatsko doba*, 1996., str. 13.

je njegovu udovicu Vladislavu da mu ustupi grad Knin i još četiri grada (Unacm Ostrog, Srb i Počitelj). Nakon sukoba s kraljem, u svrhu opstanka svog roda, Vladislava Nelipčić i njezin sin Ivan II 1345. godine prisegnuli su Ludoviku Anžuvincu vjernost, prepustivši mu time svoje posjede istočno od Krke. Zauzvrat, kralj je Ivanu Nelipčiću, sinu „Vojvode“ i Vladislave, u studenome 1345. godine darovnicom dao vlast nad distriktom Cetinom i gradom Sinjem koji postaje glavno sjedište ovoga roda.⁵

Nedugo nakon prelaska na novi posjed, Ivan Nelipčić susreo se s poteškoćama. Naime, cetinskim su krajem još od razdoblja narodnih vladara upravljali ili splitski nadbiskupi ili niže cetinsko plemstvo koje se u novim okolnostima, dolaskom Nelipčića, nije htjelo odreći svojih starih prava i ranije stečenih povlastica. Osim rješavanja sukoba mirnim i diplomatskim putem, Ivan Nelipčić podigao je ugled svom rodu i naseljavanjem franjevaca. On je, najvjerojatnije anžuvinskom preporukom, zatražio da franjevci iz Bosanske vikarije budu trajno naseljeni u njegovom kneštvu. To potvrđuje dokument napisan 30. travnja 1357. u Avignonu kojim se dozvoljava izgradnja samostana. U cetinskom kraju posljednji redovnici bili su benediktinci opatije Sv. Mihovila iz doba narodnih vladara.⁶

Spominjanje imena grada Sinja po prvi put u srednjovjekovnim dokumentima datira se u 1341. godinu. Tom prilikom navodi se kao „castrum Frini“, a potom 1345. godine kao „castrum regale Zyn“ u ispravi kojom tadašnju kralj Ludovik Anžuvinc daruje vlast nad Sinjem razbaštinjenom knezu Ivanu Nelipčiću. Ovako kasni spomen Sinja i pojavljivanje pridjeva „regale“ u toj sintagmi otvorilo je prostora za tezu da je Sinj tada bio nova tvrđava koju je uslijed mongolske provale dao podići kralj kako bi u slučaju nove provale imao sigurnu odstupnicu.⁷

Sinj se spominje u brojnim kasnijim ispravama i zapisima u različitim inačicama (Fsin, Zyn, Ssing, Fsin, Fsini, Fsyni, Sin, Szin, Szing, Syngh, Sfn...). Unatoč brojnosti, ti izvori ne nude informacije o izgledu i stupnju razvijenosti Sinja. Podatke o tome daje obavijest o istrazi provedenoj 1378. godine. Opisuje se napad na Margaritu Nelipčić. Ivan Dminojevića i njegova vlaška družina napali su je ispred ulaza u Grad „...extra muros castris Fsinis“. Taj dokument posredno potvrđuje da je na mjestu tvrđave bilo sjedište Nelipčića koje je bilo opasano bedemima s gradskim vratima. Činjenica da su Margaritu kamenjem obranili

⁵ Jurić, Šime. *Bibliografske zabilješke o Sinju i Cetinskoj Krajini (zaključno do 1940)*, 1999., str. 233

⁶ Isailović, Neven. "Između otpora i lojalnosti – niže plemstvo na područjima pod vlašću i utjecajem Nelipčića nakon 1345. godine." *Povijesni prilozi* 35, br. 50, 2016., str. 266.

⁷ Milošević, Ante. *5000 godina Sinjskog grada*, Sinj, 1989., str.11.

njeni ljudi iz tvrđave, upućuje na to da su na tom mjestu bili i drugi sadržaji poput prostora za smještaj vojnika, hrane, vode i sl.⁸

Drugi dokumenti datirani u 14. i 15. stoljeće ne nude izravne podatke o Sinju, ali s obzirom da je on bio sjedište roda Nelipčića čiji je potomak Ivan III. bio najbogatiji i najutjecajniji velikaš ovog dijela Hrvatske, može se pretpostaviti da je to bilo razdoblje prosperiteta za ovaj grad. Međutim, iz toga sjajnog doba sinjske prošlosti dosad su pronađeni jako skromni arheološki nalazi. Tijekom daljnje vladavine obitelji Nelipčić, Sinj je poprimio izgled malog srednjovjekovnog grada

Značajan srednjovjekovni objekt cetinske regije i dio Sinja je crkva sv. Marije pod Sinjem te franjevački samostan. Crkva Sv. Marije bila je mjesto na kojem su se donosile sudske presude o kojim nije mogla odlučiti lokalna vlast. Osim toga, samostan je bio središte pismenosti i arhivski centar cetinskog kraja. Tu se njegovao hrvatski i latinski jezik, pod utjecajem opservanata s istoka Bosanske vikarije, 1430-ih su se pisale ćirilične listine na hrvatskom jeziku.⁹

Crkva Sv. Marije s franjevačkim samostanom po prvi puta spominju u dokumentu iz 1357. godine. Taj dokument zapravo je bula pape Inocenta VI. koji daje obavijest generalnom ministru franjevačkog reda o tome da je Ivan Nelipčić, nakon izražene želje, dobio pravo dovođenja franjevaca na svoju zemlju. koji će sagraditi novi samostan. Uz to, papa je Ivanu Nelipčiću dao dva uvjeta; samostan mora biti smješten na prikladno i pristojno mjesto te da prava župne crkve budu neokrnjena.¹⁰

Ovi objekti izgrađeni su 1360-ih godina jer 1371. godine splitski plemić Marko Krištolov Papalić i kanonik Ivan Cvitkov dolaze u Sinj, pred crkvom Sv. Marije, protestirati protiv pljačke bosanskih trgovaca. Oni su tamo optužili podkaštelane i kaštelane Sinja, Čačvine i Bistrice te zatražili odštetu u visini 20000 zlatnika. Tijekom istrage su pljačku priznali kaštelani Bistrice i Čačvine te su obećali vratiti ukradeno. Iz toga se daje pretpostaviti da već u to vrijeme spomenuti objekti postoje i funkcioniraju. Godine 1372. crkva je središte Cetinske kustodije, a u povijesnim vrelima kao tadašnji kustos bilježi se

⁸ Milošević, Ante. *Arheologija sinjskoga polja*, Sinj, 2017., str.155.

⁹ Botica, Ivan. „Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem (primjer povijesnoga diskontinuiteta)“, *Povijesni prilozi*, 38., 2010., str. 21.

¹⁰ Ibid. str. 18.

Filip iz Venecije. Nedugo nakon toga, 1377. godine, franjevački samostan predan je papinskom bulom franjevcima Bosanske vikarije.¹¹

Crkva sv. Marije u povijesnim se spisima navodi još nekoliko puta tijekom ostatka 14. i u 15. stoljeću. Među tim dokumentima posebno se ističe papina poruka datirana u 1469. godinu kojom papa Pavao III izvještava o turskim odmazdama koje su oštetile i sinjski samostan. Već se tada stanovništvo počelo intenzivno iseljavati iz Cetine zbog turskih napada. Crkva i samostan napušteni su 1513. godine prilikom turskog osvajanja Sinja, a danas nema vidljivih tragova ove srednjovjekovne crkve i franjevačkog samostana.¹²

¹¹ Soldo, Josip Ante. *Sinjska Krajina u 17. i 18. stoljeću: knjiga prva*, Sinj, 1995., str. 210.

¹² Ibid.

3. POVIJESNE PRILIKE 17. STOLJEĆA

Otkriće novih trgovačkih putova pokrenulo je ekonomsku krizu u Europi koja je trajala od 1620. do 1720. godine. Osim toga, 16. i 17. st. zapamćeno je po širenju Osmanskog Carstva, sili koja je predstavljala značajnu opasnost za cijelu kršćansku Europu. To je uključivalo i Mletačku Republiku, posebno pogođenu ekonomskom krizom.

Odigrali su se prvi pomorski sukobi koji su bili uvertira za kasnije značajne vojne kampanje. Najveći sukobi između ove dvije sile vrtjeli su se oko teritorijalnih sporova oko Cipra, Krete i Peloponeza. Ti su se sukobi prvenstveno očitovali kao pomorski sukobi velikih razmjera. Osim toga, bitke su se proširile na kopnene teritorije, obuhvaćajući regije poput Dalmacije, Hercegovine, Boke Kotorske, Albanije i Tesalije.¹³

3.1. Kandijski rat

Kandijski rat, vođen od 1645. do 1699. godine, prvotno je bio vezan za Kretu, ali sukob je bjesnio i u Dalmaciji do oko 1650. godine, a nakon toga samo periferno. Nakon okupljanja trupa i odlaska prema Kreti, drugi dio vojske krenuo je na kopneni put prema Dalmaciji i Albaniji. Na kopnu su se osmanske snage pripremale za zauzimanje Zadra i Kotora. Početak sukoba u Dalmaciji izmijenio je komunalni demografski krajolik, uzrokovao glad, obolijevanje velikog dijela stanovništva od kuge i posljedično, sve veću ovisnost o potpori Mlečana. Do sredine 1660-ih protivnici su preusmjerili fokus prvenstveno na Sredozemlje i unutrašnjost Europe. Potkraj 1667. sukob je dosegao svoju krajnju fazu te su se obje strane pripremale za odlučujuće napade na Kretu. Manje borbe su se nastavile do 1669., a nakon velikih sukoba u rujnu, Venecija je konačno kapitulirala, što je označilo kraj rata. Mlečani su u Dalmaciji zadržali teritorije pretežno osvojene u početnim fazama sukoba¹⁴

Za Kandijski rat može se reći da je bio plodno tlo za razvoj novog sukoba koji će kasnije eskalirati u Morejski rat. Mlečani su tijekom Kandijskog rata uspjeli uspostaviti kontrolu nad velikim dijelom Dalmacije, iako su držali uglavnom defenzivan stav. Zauzeli su Zemunik, Novigrad, Solin, Obrovac, Karin, Nadin, Ostrovicu i mnoga druga područja. Također, poticali su starosjedilačko stanovništvo, Morlake, da nasele ta područja i prime službu u mletačkoj vojsci, što će biti mnogo izraženije tijekom Morejskog rata. Ipak, Mlečani

¹³ Farkaš 1999, str. 63.

¹⁴ Vrandečić, Josip. *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split, 2013., str. 48-61.

su morali putem mirovnih ugovora vratiti neke osvojene dijelove; Ravne Kotare, Makarsko primorje i još neke teritorije. Unatoč tome, uspjeli su i osvojiti i neka područja Osmanlijama, poglavito ona oko Splita. Uspostavljena je *linea Nani*, nova granica između velesila.¹⁵

3.2. Morejski rat

Veliki bečki rat je započeo posljednjim osmanskim napadom na Beč kojeg je predvodio veliki vezir Kara Mustafa paša a završava epskim neuspjehom 1683. godine. Osjećajući kako vaga prelazi u njihovu stranu, kršćani su formirali Svetu ligu kojoj se kasnije pridružuje i sama Mletačka Republika inicirajući Morejski rat. Što se tiče same terminologije imena „Morejski“, takav naziv dobiva po činjenici da se glavna operacija vodila na području poluotoka Peloponeza (Moreja je bio naziv za Peloponez). Tijekom Morejskog rata, Mlečani su nastojali povratiti svoje posjede u Grčkoj i za to su mobilizirali značajne vojne snage. Vođeni mletačkim zapovjednikom flote, Francescom Morosinijem, prvo su osvojili Lefkadu i Prevezu. Nakon toga su se iskrkali na albanskoj obali i ojačali svoju prisutnost. Osvajanjem Koronija otvorili su put za daljnje osvajanje Peloponeza. Tijekom 1686. godine, Mlečani su uspjeli osvojiti ključne luke poput Navarina, Metone, Argosa, Nafplia te čitavo područje Peloponeza. Tijekom 1687. godine, stijeg sv. Marka ponovno je podignut u gradovima Patras, Lepanto, Ateni i Korintu.

Rat je imao i velik značaj za hrvatske zemlje. Otvorila se i bojišnica na području Dalmacije, te je tad počelo već lagano oslobađivanje dalmatinskih zemalja od osmanske prevlasti. Sukobi u Dalmaciji počeli su se javljati kada se kršćansko stanovništvo i puk se diglo na opći ustanak protiv osmanske vlasti, a među prvim žarištima bila su područja Ravnih kotara i Bukovice. U drugoj polovici 1683. došlo je do vala napuštanja utvrda od strane Osmanlija te su ustanici polako osvojili jednu po jednu utvrdu bez nekog relativno većeg otpora. Među tim utverdama i naseljima ubrajamo Vranu, Ostrovicu, Perušić i Benkovac, a već u studenom 1683. godine oslobođen je i Drniš. U prosincu kršćani iz Ravnih kotara prodiru čak i do Bihaća.¹⁶

Nakon službenog navještaja rata, prva vojna akcija bio je pokušaj manje skupine krajišnika da istjeraju tursku vojnu posadu iz tvrđave, međutim, pothvat je bio neuspješan. Sličnih napada u sinjski kraj bilo je sve češće, naročito iz Kaštela i Drniša Ratno vijeće

¹⁵ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30186>

¹⁶ Mijatović, Anđelko. *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1996., str. 148.

održano u Zadru 12. rujna okupilo je mletačke časnike i neke morlačke glavare. Na tom sastanku prihvaćen je prijedlog glavnog zapovjednika Grimaldija da se najprije oslobodi sinjska tvrđava.¹⁷

3.3. Mletačko osvajanje Sinja

Sinj je u listopadu 1684. napadnut bez uspjeha. Krajem ožujka 1685. došlo je do još jedne neuspješne opsade Sinja. Osmanlije su uzvratile udarac provalom u splitsko polje gdje su i poraženi. Sinj je napokon oslobođen 28. rujna 1686. zajedno s Čačvinom.¹⁸ Prema izvorima opći providur Girolamo Cornaro je okupio plaćeničku vojsku u gradu Solinu koja se sastojala od 2 000 plaćenika, 1 000 vojnika s galija te 600 konjaničkih plaćenika. Među njima se ubrajalo i 3 000 Morlaka. Bili su naoružani sa 12 topova. Također je navedeno kako su Osmanlije odbile prijedlog za bezuvjetnu predaju, iako je napadačka vojska bila vidljivo nadmoćnija, osmanske su trupe očekivale pomoć vojske iz Duvna, ali to se nije dogodilo. Napad je započeo 25. rujna i trajao je 3 dana.¹⁹ Krvavom bitkom slomljen je otpor, a kapetan Alberti s glavne kule podigao je zastavu sv. Marka. Opći providur pohvalio je hrabrost svojih časnika, ali i krajišnika te ih obdario znamenjem.²⁰ Osvajanjem Sinja Mlečani su došli u posjed važne utvrde koja je bila predstraža Klisu, ali sama tvrđava i zidine bili su jako oštećeni, a sinjska krajina napuštena.

Osmanlije nisu mogle prihvatiti gubitak tako važne utvrde kao što je grad Sinj, pa su u travnju 1687. pod vodstvom Mehmed-paše Atlagića napali Sinj. Osmanska vojska je brojila oko 13 000 pješaka i 4 500 konjanika pojačanih artiljerijom. Obranu grada je vodio Ivan Filipović Grčić koji je uspio sačekati pomoć providura Cornara koji je došao u pomoć Sinjanima s vojskom od 8 000 ljudi. Osmanlije su poražene te za sobom ostavljaju čak 2 000 mrtvih.²¹ Poraz pod Sinjem šokirao je sultana. Atlagiću je oduzeta čast bosanskog beglerbega i premješten je u Knin na funkciju zapovjednika Knina. Pretpostavljalo se da će Knin biti iduća meta mletačkog napada pa je to Atlagiću bila posljednja prilika za iskupljenje.²²

¹⁷ Soldo 1989a, str. 15.

¹⁸ Mijatović 1996, str 145.

¹⁹ Vrgoč, Martin. *Pregled povijesti grada Sinja*, Sinj, 2009., str 69.

²⁰ Soldo 1989a, str. 25.

²¹ Vrgoč 2009, str 71-72.

²² Perković, Tomislav. „Demografske posljedice na dinarsko-zagorskom prostoru prouzročene Morejskim ratom (1684.-1699.)“, 300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Sinj, 2018., str. 104.

Ovaj dugotrajni rat je okončan je potpisivanjem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, što je označilo kraj sukoba i donijelo određene teritorijalne promjene na Balkanu. Sporazum koji su Mlečani i Osmanlije potpisali u Beogradu 7. veljače 1699. godine imao je dalekosežne posljedice za oba carstva, ali i za neka lokalna područja koja su bila predmet rasprave. Jedna od ključnih odluka mira bila je pripadnost određenih gradova i teritorija. Knin, Sinj, Vrlika, Vrgorac, Gabela, Risno i Herceg Novi su prešli pod vlast Mletačke Republike. Ova promjena teritorijalne pripadnosti značila je da se Venecija znatno proširila u Dalmaciji i Boki, osnažujući svoj utjecaj na ovim područjima. Unatoč ovim teritorijalnim dobitcima, Venecija nije uspjela ostvariti potpuno teritorijalno povezivanje svog dalmatinskog posjeda s onim što je osvojila u Boki i na Crnogorskom primorju. Ovo je sugeriralo da su neki strateški ciljevi Venecije ostali neostvareni, a moguće prepreke poput geografskih teškoća i vojnih ograničenja mogle su spriječiti potpuno spajanje ovih teritorijalnih posjeda. Nadalje, mir je omogućio Osmanlijama da zadrže uski obalni koridor u Sutorini i Kleku. Ova teritorijalna odluka donesena je na zahtjev Dubrovčana, koji su željeli izbjeći direktnu granicu s Mlečanima. Ova konkretna odredba mira osigurala je dubrovačku autonomiju i zaštitila njihove ekonomske i političke interese.

Osvojeno područje dobiva ime „*acquisto nuovo*“ ili na hrvatskom prijevodu nova stečevina. Konačno razgraničenje uspostavljeno 1701. godine, proveo ga je povjerenik za granicu Giuseppe Govato Grimani prema kojem je granica i dobila ime *Linea Grimani*.²³ Granica nije slijedila plastiku terena već ga je neprirodno podijelila. Tako je sinjsko polje prepolovljeno, a mletački posjedi uključivali su prostor do rijeke Cetine.²⁴

Ovim ratom oslobođeni su krajevi koji su bili pod dugogodišnjom vlašću Osmanlija, te je započelo polagano oživljavanje krajeva koji su bili opustošeni stoljećima sukoba. Pusta područja su ponovno naseljena stanovništvom koje je najčešće migriralo sa osmanske teritorije ili ipak morlačkim stanovništvom koje je sudjelovalo u ratu, te je uspostavljena stabilnija vlast. Dolazi do postupne integracije stanovništva zaleđa sa stanovništvom obale. Počinje lagano „guranje“ granice prema današnjoj Bosni i Hercegovini koja će biti ipak definirana nakon Drugog Morejskog rata. Ipak, upravo će sami kraj ovog sukoba biti plodno tlo za još jedan sukob Mlečana i Osmanlija.

²³ Mijatović 1996, str 150.

²⁴ Soldo 1989a, str. 5.

4. OBRANA SINJA 1715. GODINE

Drugi morejski rat vođen je od 1714. do 1718. godine. To je zapravo bio nastavak Velikog bečkog rata (1683–1699.) u kojem je Osmansko Carstvo doživjelo veliki poraz i poniženje. U ratu je izgubljen Peloponez, dijelovi Hrvatske i Hercegovine, a vojska je povučena iz Ugarske i Slavonije, Novi rat bio je prilika da vrate izgubljene teritorij, zbog toga su 1714. godine povelili rat protiv Mletačke Republike. Problem crnogorskih izbjeglica u Boki koja je bila mletački posjed poslužilo je kao jedan od povoda, no uzroci su bili dublji. Prema shvaćanju odredbi Karlovačkog mira Osmanskog Carstva, Crna Gora po državno-pravnom položaju i dalje je bila osmanska pokrajina.²⁵

Financijski iscrpljena od uzdržavanja vojske potrebne za očuvanje neutralnog statusa tijekom Rata za austrijsku baštinu (1700.-1713.) Mletačka Republika našla se u novom ratu s Osmanskim Carstvom koje je pak bilo ohrabreno pobjedom u ratu s Rusijom (1710.-1711.). Osmanska vojska obušila se na Peloponez (Moreju) i Dalmaciju. Prema izvorima, Peloponez je napadnut prvoklasnom vojskom koja je brojila oko 23 000 konjanika i oko 72 000 pješaka. Moderne mletačke utvrde takav napad nisu mogle odbiti i pale su predajom ili nakon kraćih borbi. Ubrzo je uslijedio i napad na Dalmaciju, ali tu je osmanska vojska bila znatno slabije sreće.²⁶

Prva točka napada bio je Sinj. Neprijateljske namjere Mlečani su uočili jako rano. Krenule su ubrzane pripreme za obranu jer se smatralo da slijedi prodor prema Zadru i priobalju, ako Sinj padne.²⁷ U siječnju 1715. godine providur Zorzi Balbi zauzimu kule na Hanu. Nadgledanje aktivnosti turske vojske na Livanjskom polju bilo je moguće s Prologa, pa se tamo organizira straža. Iščekivajući rat, prve napade povelili su Sinjani, osvojili su Gardun i Čačvinu i upadali na padine Dinare. U proljeće 1715. godine na Kupresu se okuplja velika turska vojska, a početni ratni zanos pretvara se u prestrašeno čekanje. Narod se u srpnju sklonjen na sigurnija mjesta, a tvrđava se puni oružjem i hranom u očekivanju napada.²⁸

²⁵ Foretić, Miljenko. *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb, 2017., str 76.

²⁶ Rimac, Marko. „Mletački katastar Sinja 1705. godine“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Sinj, 2018., str. 170.

²⁷ Rimac 2018, str 171.

²⁸ Soldo 1989a, str 183.

Dva topovska hica s Prologa 23. srpnja najavila su početak napada. Vojska predvođena bosanskim namjesnikom Mustafa pašom Čelićem krenula je prema Sinju i utaborila se u blizini mjesta Han. Neprijateljima je u ususret izašla mala četa sastavljena od dvadesetak Cetinjana, konjanika i pješaka. Poimence se spominju don Ivan Filipović Grčić, serdari Bože Vučković i Jakov Tomašević, harambaša Mate Žanko, Ilija Tomašević, Grgo Anušić i Frane Šurić. Ovaj sukob djelomično je bio uspješan jer je poginulo 5 branitelja. Kasniji izvještaji spominju kako se ovaj mali odred istaknuo hrabrošću u sukobima na otvorenom polju sa znatno brojnijim neprijateljem.²⁹

Sutradan, dio osmanskih četa pustoši i pali sinjsko polje. U iduća dva dana, opustošena su sela Zelovo, Lučane, Satrić i Potravlje. Kao uvertira u ono što će uslijediti, napadnuta je utvrda Otok na rijeci Cetini koju je branilo 170 ljudi. Nakon 4 sata opsade otpor je uništen, a svi branitelji pobijeni.³⁰ Obrana utvrde Otok bio je posljednji samostalni otpor osmanskoj vojsci jer nakon toga neprijatelj premješta pozornost na teritorij koji brani mletačka vojska. Otpornost branitelja Otoka kupila je vrijeme za posljednje pripreme sinjske tvrđave i sklanjanje stanovništva prema Klisu.³¹ Nakon Otoka, pale su Čačvina i Vrlika.

Turska vojska utaborila se podno Sinja 5. kolovoza i počela s pripremama napada. Raspolagali su s 4 topa, 2 mužara, brojnim ljestvama, šibljima u grudobranima. Paša je poslao pisma pisana turskim, hrvatskim i talijanskim jezikom u kojima je ponudio predaju. Poznavajući sudbinu Vrlike i Otoka koje su izvidnici zatekli spaljene i pune leševa, predaja je odbijena.³²

Opsada Sinja trajala je od 7. do 14. kolovoza. Spaljena je nova crkva, samostan i cijela varoš. Prema izvještajima generalnog providura i dnevniku opsade providura Balbija, u prvoj noći opsade iskopani su rovovi za topove nakon čega je uslijedilo dano noćno bombardiranje. Balbi je zapisao da je topništvo u prvim danima opsade pokušavalo oštetiti skladište i stambene prostora. Nakon toga, promijeni su svoju metu napada na zidine.³³ Takva

²⁹ Rimac 2018, str 300.

³⁰ Soldo 1989a, str. 188.

³¹ Rimac 2018, str 175.

³² Rimac 2018, str 177.

³³ Čoralić, Lovorka i Markulin, Nikola. "Bitka za Sinj 1715. godine." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 34, no. -, 2016., str. 172.

organiziranost i pripremljenost turskog napada iznenadila je Mlečane. Kao način podizanja morala svoje posade, Balbi je posadi podijelio rakiju. Osim svrhe ohrabririvanja, alkohol je imao funkciju saniranja vode skladištene u cisternama. S druge strane, turska vojska pila je vodu iz rijeke Cetine jer nije imala drugoga izbora.³⁴ također, turska vojska imala je problema i s opskrbom hranom. Mustafa paša očekivao je brzo i lako osvajanje tvrđave, tako da nije donio dovoljno hrane, pa traži dostavu dodatnog brašna iz Livna 10. kolovoza.³⁵

Budući da se vojna akcija osvajanje Sinja odužila više no što je očekivano, paša naređuje žestoki juriš u praskozorje 14. kolovoza. Mjesto glavnog napada bio je novi i stari korlat. Borba je trajala tri sata, s početnom srećom turske vojske. Unatoč žestini napada, obrana je uspješno odbila napad. Nakon poraza, turska vojska se sastaje u taboru. Uočeni su brojni propusti u napadu, nedostatna količina hrane i vode, dizenterija i strah od novih snaga koje su najavljivale rakete po okolnim brdima. Demoraliziranoj vojsci nije preostalo ništa drugo nego povući se u Livno te tako sačuvati respektabilnu snagu svoje vojske.³⁶ Jutro 15. kolovoza osvanulo je bez neprijatelja na položaju. Posljednji osmanski vojnici povukli su se iz tabora do 23 sata čime je završilo povlačenje. Providur Balbi u svom izvještaju prenosi da je takav tijek događaja oduševljenje branitelja jer su se oni spremali za još jedan juriš neprijatelja. Posada je pobjedu nad brojnijom turskom vojskom pripisala milosti Djevice Marije jer je prije opsade Sveta Slika prenesena iz splitskog franjevačkog samostana na tvrđavu u crkvu Sv. Mihovila. Dan nakon pobjede prema providurovoj zapovijedi, održana je Božja služba uz salve topova u znak zahvalnosti.³⁷

U cjelokupnoj opsadi Sinja, ljudski gubitci mletačke posade bili su 38 poginulih i oko 60 ranjenih vojnika i časnika. Za vrijeme trajanja opsade, Mlečani su procijenili da je osmanska strana brojila gubitak koji se kreće između nekoliko stotina do nekoliko tisuća ranjenih i poginulih vojnika.³⁸ Balbi u svojim pismima ističe da su najveći teret bitke iznijeli grenadiri i Oltramarini. U *post scriptumu* svojih pisama, Balbi je istaknuo hrabrost lokalnih žitelja; Marka Lučića, serdare Vukoševića i Tomaševića. Lovorka Čoralić naglašava mogućnost da je tumačenje uloge lokalnog stanovništva u prikazima mletačko osmanskih ratova uvelike oblikovano ideološkim obrascima društvene zbilje pojedinih historioografa. Generalni providur Elmo posjetio je nakon opsade vojsku i ranjenike, svim preživjelina dana

³⁴ Rimac 2018, str. 176.

³⁵ Soldo 1989a, str. 193.

³⁶ Soldo 1989a, str. 196.

³⁷ Rimac 2018, str. 178.

³⁸ Čoralić - Markulin 2016, str. 175.

je novčana nagrada, a objavljen je i popis istaknutih Morlaka koji su kao znak časti dobili zlatne medalje i srebrne perjanice.³⁹

Osim ljudskih gubitaka, kao posljedica opsade Sinja pojavila se glad. Neprijatelji su pokupili sijeno i žito, vitalno važne za Dalmatinsku zagoru. Riba i povrće iz priobalja poslužili su kao brzo rješenje, dok vlast nije dobila žito iz Italije i podijelila ga narodu.⁴⁰

O sudbini značajno oštećene sinjske tvrđave vijećalo se nakon smirenja situacije. Generali Erelico i Schulenberg dijelili su mišljenje da tvrđavu treba potpuno srušiti, ali prihvaćeno je drugo stajalište prema kojem tvrđava uz popravak može biti korisna obrana braniteljima te se zbog toga tvrđava očuvala i do danas, ali u razrušenom stanju jer su mletačke vlasti za njezino popravljnje trošile sve manje.

Za Mlečane je obrana Sinja bila veliki uspjeh jer je posljedica poraza bila vjerojatno raspadanje obrane provincije. U jesen 17515.godine napetost u regiji se smirila jer se osmanska vojska dijelom raspala zbog nedostatka hrane. Sinj, kao osuvremenjena utvrda pokazala je ograničenja osmanske vojske. Moguće ju je bilo ugroziti jedino brojčano nadmoćnom vojskom s dobro organiziranom opskrbom, što nije lagan posao. Osim toga, mletačko naoružanje pokazalo se superiornim osmanskom. Mlečani su u ovom sukobi koristili vatreno oružje, pješake i konjanike, a osmanlije su raspolagale hladnim i zastarjelim vatrenim oružjem te prvenstveno konjaništvom.

³⁹ Rimac 2018, str 179.

⁴⁰ Soldo 1989a, str. 203.

5. ADMINISTRACIJA I UPRAVLJANJE

Osmanska i mletačka administracija nad Sinjem imale su različite karakteristike i utjecaje na razvoj grada tijekom svojih vlasti. Osmanska vlast u Sinju počela je sredinom 16. stoljeća i trajala je sve do kraja 17. stoljeća. Osmanlije su donijeli svoj politički, društveni i religijski okvir upravljanja, što je rezultiralo značajnim promjenama u lokalnoj strukturi i načinu života. Područje oko rijeke Cetine, poznato kao Cetinska krajina, postojalo je na granici Osmanskog Carstva od vremena kada je došlo pod osmansku vlast do njegovog oslobođenja. Kroz to razdoblje, koje je trajalo otprilike jedno i pol stoljeće, njegova upravna i državna struktura pokazivala je tipične karakteristike pograničnog područja. Oko 1522. godine Sinj je služio kao administrativno središte prostranog teritorija zvanog Vilajet Hrvati, koji je obuhvaćao dijelove Hrvatske smještene južno od planinskog masiva Velebita. Cetinska krajina, odnosno Cetinska županija, transformirana je u "nahiju" ili kotar, po uobičajenom postupku turskih vlasti da je integriraju u svoju upravu.

4.1 Osmanska vlast

Tijekom ranog novog vijeka, razdoblja obilježenog usponom različitih imperijalnih sila, Osmansko se Carstvo pojavilo kao istaknuta sila, koju karakterizira centralizirana organizacijska struktura. Ovaj hijerarhijski okvir bio je ključan u održavanju ogromnog teritorijalnog prostranstva carstva i održavanju kontrole nad njegovim različitim regijama. U srcu ovog sustava ležala je dobro uređena administrativna podjela koja je omogućavala učinkovito upravljanje i vršenje carske vlasti.

Administrativna arhitektura Osmanskog Carstva bila je podijeljena na dvije upravne jedinice: „beglerbegluka" ili "ejaleta", koji su bili primarne administrativne jedinice, i "sandžaka", koji su bili daljnji pododjeli unutar ovih većih entiteta. Na čelu hijerarhijske strukture bili su beglerbegovi, visoki dužnosnici, kojima je povjeren autoritet središnje carske vlasti. Oni su nadzirali sandžakbegove i sandžake koji su se sastojali od više sudskih okruga, kadiluka. Na čelu kadiluka nalazio se kadija, odnosno sudac, dok se na čelu nahije nalazio naib, to jest kadijin opunomoćenik. Svoje odluke kadija je temeljio na šerijatu i pravnim tumačenjima istaknutih pravnika koji su proučavali islamsko pravo. Kadija je također imao dužnost provođenja naredbi sultana te nadziranja financija u kadiluku. Porez se prikupljao ovisno o položaju na društvenoj ljestvici, odnosno ovisno o statusu pojedinca, njegovoj

djelatnosti i veličini posjeda, ako ga je imao. Ova administrativna struktura omogućila je Osmanskom Carstvu da uspostavi ravnotežu između centralizirane vlasti i lokalne uprave.

Jedna je od glavnih osobina Osmanskog Carstva bila vojnička država, a brzi uspon bio je uglavnom rezultat te činjenice. Sva administracija se temeljila na vojnom upravljanju, a nositelji administrativne vlasti istovremeno su obnašali i vojne funkcije. Iako je ovakav tip države karakterističan za azijske državne tvorevine koje je Osmansko Carstvo naslijedilo, čak i na zapadnim granicama zadržalo je slične karakteristike u organizaciji vlasti. Takva je vrsta organizacije vlasti, koju bismo mogli nazvati klasičnim turskim feudalizmom, ostala prisutna tijekom cijelog razdoblja osmanske vlasti u područjima južno od Velebita, uključujući Cetinsku krajinu. Promjene u organizaciji vlasti u Osmanskom Carstvu nisu se dogodile sve do mnogo kasnijeg razdoblja, kada ovi krajevi više nisu bili pod osmanskom vlašću. Izrazito vojni karakter u upravi ovih krajeva rezultat je i činjenice da su Sinj i Cetinska krajina tijekom čitavog razdoblja osmanske vlasti bili dio obrambene linije i u određenim periodima čak granično područje.⁴¹

Od početaka formiranja Osmanskog Carstva, izuzetno važnu ulogu su imali njegovi pogranični krajevi, poznati kao krajišta ili serhat. Vojni zapovjednici i sandžakbegovi tih krajišta imali su znatno veće ovlasti od svojih kolega izvan tih područja. To im je omogućavalo da donose samostalne odluke i vojno djeluju s ciljem širenja osmanske dominacije. Proširenjem osmanske vlasti, pogranični teritoriji su konstantno pomicali svoje granice. Ovaj proces pomaka granica često je rezultirao promjenom statusa prethodno uspostavljenih područja koja su imala svoj vojnokrajiški karakter.⁴²

U Cetinskoj krajini, osmanska vlast imala je još jednu karakteristiku, a to je da su uz institucije osmanske vlasti postojali i oblici narodne uprave među kršćanskim stanovništvom. Na primjer, u nekim selima kao što su Dobro Polje, Topračić i Mali Lučan, postojeći knezovi su djelovali kao lokalni vođe, što je bio običaj u područjima naseljenim vlaškim stanovništvom. Iako se to možda nije eksplicitno spominjalo u popisima stanovništva, većina stanovništva u Cetinskoj krajini bila je vlašskog porijekla ili je imala takav status. Osim knezova kao narodnih glavara, mnogi ljudi u selima u Cetinskoj krajini plaćali su poreze po kućama umjesto po zemljištu, što je bio običaj za nomadske zajednice. Važno je napomenuti da se ovaj status nije mijenjao čak ni kad su stanovnici različitih vjeroispovijesti, uključujući i

⁴¹ Buzov, Snježana. „Turska uprava i organizacija vlasti, te društveno gospodarski odnosi u 16. i 17. stoljeću u Cetinskoj krajini“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, Sinj, 1989., str. 65.

⁴² Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998., str 166.

muslimane i kršćane, plaćali isti iznos od 200 akči po kući. Ovaj iznos se možda mogao smanjivati, ali to nije bilo povezano s vjerskom pripadnošću. Dakle, vlaški status stanovništva bio je usko povezan s činjenicom da je ovo područje imalo karakter krajišta.⁴³

Od otprilike 1522. godine, Sinj je služio kao administrativno središte za široko područje poznato kao Vilajet Hrvati, koje je obuhvaćalo dijelove Hrvatske južno od Velebita. U ovom vilajetu, vođenje je bilo povjereno vojvodi, osobi koja je bila podređena bosanskom sandžakbegu, ali je također imala određenu političku i administrativnu moć. Vojvoda je također obnašao funkciju vojnog zapovjednika ovog graničnog kraja. Nakon pada Klisa i uspostavljanja kliškog sandžaka, Sinj i Cetinska krajina su postali dio tog sandžaka, kao nahija Sinj i Cetina koja je obuhvaćala isto područje kao i srednjovjekovna župa Cetina. Unatoč tome, nahija je i dalje imala vojvodu.⁴⁴

Prvi put se spominje „nahija grada Sinja“ u zapisima iz 1518. godine, što jasno ukazuje na činjenicu da je tada, a vjerojatno čak i već 1513. godine, Sinj postao njezino središte. Kasnije, u 1525. godini, pojam "nahija Cetina" se pojavljuje u pismu vojvode Balija, dok se uskoro, 1528. godine, koristi objedinjeni termin "nahija Sinj i Cetina" koji je postao uobičajen. Ova nahija obuhvaćala je prostor rijeke Cetine, posebice njezin gornji i srednji tok. Takva konfiguracija ostala je nepromijenjena sve do mletačkog oslobođenja Sinja od Osmanlija. U tom ključnom trenutku, zajedno sa Sinjem, Vrlika je vraćena Veneciji, dok su preostali dijelovi oblasti uz riječnu Cetinu ostali pod turskom vlašću sve do Požarevačkog mira 1718. godine.⁴⁵

Tvrđava Sinj bila je naseljena s posadom od 50 vojnika, kako je zabilježeno u kanunima za Bosnu iz 1516. godine. Prema ovom dokumentu, njihova odgovornost bila je osigurati sigurnost na putu i čuvati tvrđavu. Tvrđava Sinj, slično kao i tvrđava Vrlika, imala je i svog dizdara, a uz njega i dva pisara. Što se tiče pravosudne vlasti, u prvom razdoblju osmanske vlasti, sve do 1580. godine, Nahija Sinj i Cetina bile su dio Skradinskog kadiluka, koji je obuhvaćao cijeli Vilajet Hrvati. Od 1580. godine, Sinj i Cetina prelaze u nadležnost kadiluka Zagorja i Prikokrčja, koji se također nazivao Kadiluk Klis. Nahija Sinj i Cetina redovito su imale svog naiba, što je bio zamjenik kadije, budući da su bile središte veće nahije. Postoji mogućnost postojanja i posebnog kadiluka u Sinju. Kao potvrdu te mogućnosti, može se navesti podatak iz deftera iz 1604. godine koji spominje posjed nekog

⁴³ Buzov 1989, str 65 – 67.

⁴⁴ Buzov 1989, str 66.

⁴⁵ Spaho, Dž. Fehim, „Grad Sinj u turskoj vlasti“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, Sinj, 1989., str. 56.

Buzdogana, kadije, u neposrednoj blizini grada Sinja. Međutim, treba napomenuti da je moguće da se radilo o naibu ili da je kadija samo imao posjed u tom području, a da nije bio kadija sinjskog kadiluka.⁴⁶

4.2 Mletačka vlast

Oslobađanje 1686. godine, nakon više od dvaju stoljeća osmanske vlasti, Sinj je postao dio Mletačke Republike. Međutim, osvajanju Sinja prethodilo je organiziranje vlasti u širem području Dalmacije. Mletačka vlast u Dalmaciji je funkcionirala na temelju centralizacije odlučivanja, što znači da su sve ključne odluke vezane za gospodarstvo, vojsku i administraciju bile donošene putem tijela središnje mletačke državne vlasti. Ova centralizirana administrativna struktura omogućavala je Mlečanima učinkovito upravljanje i očuvanje kontrole nad dalmatinskim posjedom. Na čelu mletačke Dalmacije bio je generalni providur, koji je stolovao u Zadru, izabran od mletačkog Velikog Vijeća na tri godine. Generalni providur imao je u svojim rukama cjelokupnu civilnu i vojnu upravu Dalmacije.

Teritorij koji je Venecija stekla u ratovima u 17. i 18. stoljeću bio je razdijeljen u pet okruga (Obrovac, Knin, Sinj, Klis i Imotski). Svakom je okrugu stajao na čelu jedan providur.⁴⁷ Na području sinjske krajine Venecija je odlučila da neće prenijeti mediteransko komunalno uređenje već će kombinirati nove institucije sa zatečenima. Uveden je krajiški sustav. Na višim razinama on je bio dio državne uprave, a na nižim spoj državne uprave u elementa tradicionalne autonomije.⁴⁸

Za čelo sinjske krajine mletački je senat imenovao kolunela koji je dio prihoda ostvarivao kroz plaću, a dio kroz korištenje dodijeljene mu zemlje bez obveze davanja državi. Vodstvo samim gradom imao je sinjski providur.⁴⁹ Tu funkciju nasljedno su vršili uglavnom potomci obitelji Surić koji su se istaknuli tijekom mletačko turskih sukoba. Služba sergenta ili podnarednika uspostavljena je 1753. godine. kao prvi sergent imenovan je Giovanni Antonio koji je postao i ađutant kolunelu.⁵⁰

Krajina je bila podijeljena na serdarije, upravno vojne jedinice kojima su upravljali serdari. Oni su također primali plaću i imali zemlju na korištenje bez obveze davanja državi.

⁴⁶ Buzov 1989, str 66.

⁴⁷ Novak, Grga *Prošlost Dalmacije*, Split, 2004., str. 184.

⁴⁸ Stančić, Nikša. „Sinjska krajina na prijelazu 17. i 18. stoljeća“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Sinj, 2018., str. 121.

⁴⁹ Stančić 2018, str 123.

⁵⁰ Soldo 1989b, str. 42

Njih je na službu biralo stanovništvo uz potvrdu viših vlasti. U početku je serdarija bilo više, a kasnije samo dvije.⁵¹ Najvažnija serdarska obitelj bili su Vučkovići. Oni su se istaknuli u seobama i borbama, a posebno njezin član fra Pavao Vučković. Vučkovići su u Krajini bili oslonac mletačke politike u narodu. Od 1722. godine serdariji Vučković pripalo je ogromno područje do rijeke Cetine (kliški, trogirski, kninski, vrlički drniški kraj), a serdariji Grabovac od rijeke Cetine (prekocetinska sela).⁵²

Seoske sudce i harambaše biralo je samo stanovništvo i oni za svoju službu nisu bili plaćeni.⁵³ Kao harambaše na prostoru Sinja i okolice zabilježeni su članovi iz obitelji; Bogdanović, Filipović Grčić, Milanović, Tomašević, Jadrijević i Žanko(Janković). Njihova služba podrazumijevala je pomaganje pri sakupljanju desetine, nadgledanje javnih poslova i sl. kroz 18. st. harambaše su počele dobivati alfire, narednike i caporeale,.

Također, spominju se i panduri zaduženi za očuvanje mira, sprječavanje nemira u Krajini, a kasnije i nadgledanje karavana na Bilom brigu. Njih je plaćao narod tako što bi svaka obitelj godišnje izdvojila tri lire. Plaćanje tog iznos narodu teško padao, pa novom odredbom privremeno tu službu izmjenično vrše članovi koje bira harambaša. Organiziranje pandura na taj način nije se dobro pokazalo jer su pojedinci pljačkali karavane. Vodstvo korpusom pandura od 1752. godine preuzima kolonel Surić.⁵⁴

⁵¹ Stančić 2018, str 121.

⁵² Soldo, Josip Ante. *Sinjska Krajina u 17. i 18. stoljeću: knjiga druga*. Sinj, 1995., str 49.

⁵³ Stančić 2018, str 121.

⁵⁴ Soldo 1989b, str 52.

6. DRUŠTVENO GOSPODARSKI ODNOSI

6.1. Prodor islama u Cetinsku krajinu

Osmanskim osvajanjem Sinjske krajine došlo je do značajnih promjena u etničkom sastavu stanovništva. To razdoblje obilježila su različita kretanja stanovništva, procesi islamizacije i migracija katoličkog stanovništva.

Dolaskom osmanskih osvajača, veći dio stanovništva Sinja se raselio, što je rezultiralo time da u to vrijeme nije bilo stalnog stanovništva u gradu sve do sredine 16. stoljeća. Sredinom 16. stoljeća, kada su prilike postale stabilnije, dio starosjedilačkog stanovništva se počeo vraćati, dok je istovremeno dolazilo i novo stanovništvo iz drugih krajeva. S obzirom na prisutnost uvjeta koji su potrebni za formiranje grada, kao što su postojanje srednjovjekovnog naselja i važna vojna utvrda kojoj su potrebni različiti zanati, došlo je do veće koncentracije stanovništva u Sinju.⁵⁵

Prema dokumentaciji iz 1574. godine, na teritoriju Sinja bilježimo postojanje 53 muslimanska kućanstva, raspoređenih u tri mahale: 27 u mahali Hadži-Hamze, 14 u mahali Kara Hasana i 12 u mahali Alaudina. U ove brojke nisu uračunati vojnički časnici niti osobe koje su obavljale sudski rad ili državnu administraciju. Ako pretpostavimo da je u svakom kućanstvu živjelo otprilike 6 do 7 ljudi, uključujući vojno osoblje koje je činilo 50 do 300 vojnika u gradu Sinju, možemo zaključiti da je u to vrijeme Sinj imao populaciju koja se kretala između 700 i 2000 stanovnika.⁵⁶

U kasabi je živjelo isključivo muslimansko stanovništvo. Dolaskom osmanske vladavine zasigurno je prvih dvadeset godina, a možda i više, dominiralo vojničko stanovništvo islamske religije. Za Sinj, ali i ostala naselja poput Skradina, Drniša, Klisa i Vrana ne postoji naznaka da je postojalo civilno muslimansko pućanstvo do 1574. godine.

Logična je pretpostavka da je uz vojno stanovništvo postojala i skupina obrtnika. Obrtništvo se u gradovima pod osmanskom vlašću razvijalo u sjeni vojske te u pograničnom području nije doseglo stupanj razvoja kao u ostalim predjelima Bosanskog ejaleta. U prvim popisima registrirani su obrtnici neophodni za opstanak tvrđave; sedlari, kovači, čizmari, potkivači konjak, tesari i sl. Po nekoliko takvi majstori nalazilo je se u gotovo svakom naselju. Prisutnost pekara, svjećara, mesara za naselje impliciralo je viši stupanj urbanog razvitka i

⁵⁵ Spaho 1989, str 58.

⁵⁶ Spaho 1989, str 59.

pojavljaju se kada grad ima određenu veličinu i funkcionalno značenje. U Sinju je u 17. stoljeću bio posebno razvijen obrt prerađivanja životinjske kože i izrađivanje kožnih predmeta, a u Kninu je zabilježeno postojanje obrtnika koji su se bavili obradom tkanine i krzna što upućuje na zaključak da je postojala svojevrсна obrtnička specijalizacija među kasabama⁵⁷ Uključivanje vojnih službenika u obrtništvo navelo je kršćansko stanovništvo da se angažira u agrarnom sektoru i drugim manje željnim zanimanjima.⁵⁸

Vojska i obrtnici živjeli su unutar tvrđave, pa je se tamo izgradila i prva bogomolja, „careva džamija. Naknadno se gradi džamija u podgrađu.⁵⁹ Možemo pretpostaviti da je muslimansko stanovništvo bilo etnički heterogeno, s dijelom domaćeg stanovništva koje se islamiziralo te doseljenim muslimanskim stanovništvom iz drugih regija. U pogledu etničke raznolikosti vojnog osoblja Sinjske tvrđave, treba napomenuti da su vojnici dolazili iz različitih dijelova Osmanskog Carstva, što je rezultiralo raznolikom etničkom pripadnošću među njima.

Nemuslimani su nastanjivali okolna područja i nisu imali status gradskog stanovništva. Kršćanska raja dijelom je imala svoju organizaciju, a tome svjedoče zapisi u kojima se spominju četiri kneza. Nemuslimani su bili obvezni plaćati sve takse koje su bile propisane za seosko stanovništvo, što ukazuje na njihov status kao seljaka koji se bave poljoprivrednim aktivnostima na svojim baštinama ili na posjedima muslimanskih gospodara. U 16. st. dolaskom osmanske vojske, počeli su se oblikovati kompleksni agrarni odnosi. Naime, muslimanska je vojska zarana pretvarala bolju zemlju u čitluke tj. poluprivatne posjede. Na taj su način kompenzirali nedostatak slabe i neredovite plaće i ostvarivali dodatne prihode. Takva organizacija agrarnih površina u 17. st. dovela je do situacije u kojoj kršćansko stanovništvo mora plaćati dvostruku desetinu.⁶⁰

Nemuslimansko stanovništvo bilo je dijelom pravoslavno, a dijelom katoličko. Na području sinjske okolice postojale su dvije crkve, jedna pravoslavna i jedna katolička, što ukazuje na prisutnost obaju konfesija u tom području. Što se tiče etničke pripadnosti nemuslimanskog stanovništva, pretpostavljamo da su pravoslavni pripadali srpskoj etničkoj grupaciji, dok su katolici bili dio hrvatske etničke grupe.

⁵⁷ Jurin Starčević 2006, str. 140.

⁵⁸ Jurin Starčević 2006, str. 142.

⁵⁹ Ibid. str. 130.

⁶⁰ Moačanin, Nenad. „Zagora u razdoblju osmansko-turske vlasti: prema novim spoznajama iz povijesti Sinja i Cetinske krajine“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, Sinj, 2018., str.56.

Porast islamiziranog stanovništva dogodio se u 17. st. Važno je spomenuti proces islamizacije koji je dijelom nametnut kršćanskom stanovništvu, uključujući značajno preobraćivanje ratnih zarobljenika na islam u praksi "danka u krvi". Osim toga, znatan dio stanovništva dragovoljno je prihvatio islam kako bi dobio prednost u vojsci, oslobođenje od poreza ili poslovni prosperitet. Stanovnici pokorenih krajeva dijelili su se na dvije kategorije: muslimane i nevjernike, pri čemu je vjera jedina razlika. Većem prelasku na islam kumovala je i slaba pastorizacija ove regije jer su franjevački samostani u Makarskoj, Rami i na Visovcu bili preudaljeni za redovno posjećivanje kršćanskog puka.⁶¹

Dolaskom Turaka stradao je značajan broj crkava i samostana. Međutim, njihov odnos prema kršćanskom stanovništvu s vremenom je postao tolerantniji. Radi lakše obrane i očuvanja običaja organizirana je suradnja hrvatskih kršćanskih zajednica, pri čemu su značajnu ulogu imali franjevci. Općenito, Šišić ističe turski sustav kao spoj osebujnog društvenog egalitarizma i krajnjeg despotizma. Gdje god su imali utjecaja, svi su pojedinci bili podvrgnuti kmetstvu, osim onih koji su prešli na islam, a zadržali svoj plemićki status.⁶² Nakon oslobođenja od osmanske vlasti, većina je muslimanskog stanovništva pobjegla. Manji dio ostao je na imanjima koje su obrađivali za osmanske gospodare, a neki su se kasnije i pokrstili.⁶³

⁶¹ Soldo 1989b, str.34

⁶² Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata*, Split, 2004., str. 326.-330.

⁶³ Soldo 1989b, str 37.

5.2. Vlasi

Cjelokupno stanovništvo Osmanskog Carstva moglo bi se podijeliti na dvije skupine: vojsku i one od čijeg se rada vojska uzdržavala. U toj podjeli Vlasi sačinjavaju posebnu kategoriju.⁶⁴ U fazi turskog nadiranja, turske su vlasti željele naseliti napuštena područja novim stanovnicima i privući Vlahe da se trajno nastane u novoosvojenim područjima. Pripadnost Vlasima odnosila se na administrativno-financijski status, a ne na socijalni status. Osoba bi imala taj status samo ako bi plaćala filuriju, porez koji su pod osmanskom vlašću plaćali porezni obveznici, često Vlasi, bez obzira na to jesu li bili polunomadski stočari ili se već bavili poljoprivredom. Filurija se plaćala po kući, a ne kao glavarina, temeljen na broju ljudi u domaćinstvu, i nominalno je iznosila dukat (talijanski latinski florenus ili florinus). Međutim, stvarni iznos u akčama bio je određivan prema sultanovoj procjeni vrijednosti dukata. Ovaj "vlaški dukat" plaćao se na Jurjevo i bio je isti iznos bez obzira na bogatstvo kuće i broj odraslih osoba u njoj.⁶⁵

Vlasi su stupali u turski feudalni poredak ne pojedinačno nego kolektivno, sa svim svojim ranijim uređenjem, svojim neposrednim zapovjednicima i svojom samoupravom. Vlasi su imali svoje zapovjednike primićure i knezove koji su obnašali uloge zapovjednika. Svi knezovi su posjedovali slobodne teritorije poznate kao knežine. Ta područja, koja su imala određenu razinu samouprave, bila su odgovorna za naseljavanje vlaškim stanovništvom, što su uglavnom nadzirali vlaški vođe. Njihovo naseljavanje u zemljoradničke krajeve uvjetovalo je njihovo preorijentiranje na zemljoradnju. Vremenom su se ovi vođe razlikovali od ostalih Vlaha i njihova dužnost postala je nasljedna. Neki su dobili slobodne teritorije, neki timare, a pridruživali su se pohodima zajedno sa sandžakbegom. Kasnije su njihove ovlasti proširene na cijelu zajednicu.

Specifičan pravni status Vlaha doživio je svoj kraj 1526. godine nakon Mohačke bitke. Nakon bitke i promjene granica, došlo je do znatnih promjena u životima Vlaha. Pomak granica prema sjeverozapadu rezultirao je masovnim premještanjem Vlaha. Mnogi od njih bili su prisiljeni napustiti svoje domove i pokušati pronaći nova naselja na teritoriju koji su ostali pod kontrolom Osmanlija. Oni Vlasi koji su odlučili ostati i prešli na poljoprivredu ili se drugačije prilagodili novim uvjetima bili su izjednačeni s ostalim stanovništvom. To je značilo gubitak specifičnih povlastica i pravnog statusa koji su ranije uživali kao Vlasi.⁶⁶

⁶⁴ Buzov 2017, str. 99.

⁶⁵ Stančić 2018, str. 119.

⁶⁶ Buzov 2017, str. 104.

Na prostoru pod osmanskom vlašću, ratari su preživljavali obrađujući vlastitu zemlju ili zemlju u posjedu spahija. Uvođenjem čifluk-sahibijskog sustava seljaci u Osmanskom carstvu našli su se u znatno gorem položaju. Osim obveza prema spahiji dobili su i obveze prema sahibiji, a time i još jedan razlog ekonomskog slabljenja. U takvim uvjetima Mlečani su seljacima obećali mali slobodni posjed uz obvezu plaćanja desetine komori što je ista računica kao i u spahijskom sustavu, ali bitna razlika bila je religija gospodara.⁶⁷ Stanovništvo osmanskog područja zbog kršćanske vjeroispovijesti bilo je podvrgnuto diskriminaciji i progonima. Jedini doticaj s katoličkom Crkvom događao se preko doticaja s franjevcima iz udaljenih samostana. S druge strane, Mlečani su se pokušavali približiti pravoslavnom i kršćanstvom svećenstvu te tako pridobiti njihove simpatije.⁶⁸

Dogodilo se i masovno prelaženje na mletačku stranu. Iseljavanje su osmanske vlasti pokušale zaustaviti jer je to bila potencijalna opasnost za ravnotežu gospodarstva. Turske su na razne načine nastojale zaustaviti migracije. Godine 1604. Muhamed- beg Durakbegović i Pašić Radasličić pozvali su u Sinj na razgovor glavare koji su predvodili 3000 obitelji prema granici oko Šibenika s ciljem da ih odvratu od bijega. Na razgovoru su se glavari izjasnili da ne mogu više podnositi represiju i pograničnih vlasti. U nekim slučajevima turske su čete nasilno vraćale izbjeglice; u ožujku 1684. godine postrojbe iz Livna napale su 200 obitelji podno Klisa i prisilile ih na povratak.⁶⁹

Unatoč tome što Kandijski rat (1645.-1699.) nije imao za Mlečane velike teritorijalne dobitke, on je uzrokovao novu društvenu dinamiku; motivirao je seljake, spahijine podanike, da se zajedno s Mlečanima kao saveznicima odupru represivnim turskim gospodarima. Iz poljoprivrednika i stočara pretvorili su se u krajišnike spremne na vojne akcije.⁷⁰

Mletačka vojska koja je tijekom Kandijskog rata (1645.-1699.), posebice 1654. godine, prodrla duboko u unutrašnjost istočnih turskih teritorija, sve do Knina, omogućila je mletačkim vlastima da pobudi stanovništvo tih područja, od granice venecijanskih posjeda u Dalmaciji pa sve do okolice Knina i Drniša. Iako je mletačka vojska pod Kninom u ožujku 1654. godine porazila turske snage, mletački su se vojnici nakon toga pomiješali s lokalnim

⁶⁷ Soldo 1989a, str 38

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Soldo 1989a, str 38

⁷⁰ Soldo 1989a, str 13

stanovništvom i zadržali ključne položaje u tom području. U svojim zapisima, tadašnji generalni providur Lorenzo Dolfin naziva to domaće stanovništvo "Morlacima".⁷¹

Uspješni upadi krajišnika budili su kod kršćanskih osmanskih podanika ponos jer je običan seljak pod mletačkom zastavom postao vojnik s plaćom ili plijenom. To se posebno odrazilo na ekonomski bogatije seljake. Harambaše su raspolagale oružanim četama te organizirali pohode samostalno ili u dogovoru s mletačkim vlastima. Mletačka Republika za vrijeme Morejskog rata nije imala dovoljno plaćeničke vojske, pa se odlučila za suradnju sa ovim neregularnim „morlačkim“ postrojbama.⁷²

U izvješćima ratnih sukoba i upadima na osmanska područja ističu se hrabri pojedinci i skupine. Njihova djelatnost nije bila izravno vojne naravi u tradicionalnom smislu. Upadi na neprijateljski teritorij bili su popraćeni pljačkom, odvođenjem stoke i otimanjem uglednika s ciljem iznuđivanja otkupnine. Sabotiranjem osmanskih snaga putem uništavanja ljudskih i ekonomskih resursa, ovi borci su pokušavali oslabiti neprijateljsku infrastrukturu i smanjiti njihovu sposobnost vođenja rata.⁷³

Ove su borbene skupine u početku imale slabiji stupanj organizacije. U drugoj polovini 18. stoljeća, Mletačka Republika je bila suočena s potrebom da organizira i obučuje svoje krajišnike kako bi očuvala svoju prisutnost na teritorijima koje je kontrolirala. Godine 1729., u skladu s uputstvima općeg providura, uspostavljen je sustav ujednačenog vojnog vježbanja za krajišnike. Ovaj potez bio je ključan za očuvanje mletačke kontrole i za pripremu krajišnika za eventualne vojne konflikte. Pouku vojnom vježbanju vodili su iskusni vojnici koji su koristili hrvatski jezik kako bi osigurali bolju komunikaciju s krajišnicima. Na popisu je zabilježeno čak 4372 vojno sposobnih stanovnika koji su bili obuhvaćeni ovim programom. Andrija Lovrić imenovan je kapetanom sinjske čete, što je bila ključna pozicija u vođenju tih vojnih vježbi. Unatoč naporima za obuku i organizaciju krajišnika, Mletačka Republika nije mogla održavati veliki broj plaćeničkih četa. Zbog toga je dio mladića iz tih krajeva odlazio u vojsku, motivirani potrebom za zarađivanjem, te su služili u tvrđavama na sjeveru Italije. Međutim, Mlečani su također osposobili manji postotak krajišnika za veće vojne angažmane izvan svojih krajina, što je doprinijelo očuvanju njihove vojne sposobnosti i prisutnosti u regiji.⁷⁴

⁷¹ Novak 2004, str. 597.

⁷² Stančić 2018, str 120.

⁷³ Ibid. 121.

⁷⁴ Soldo 1989a, str 56.

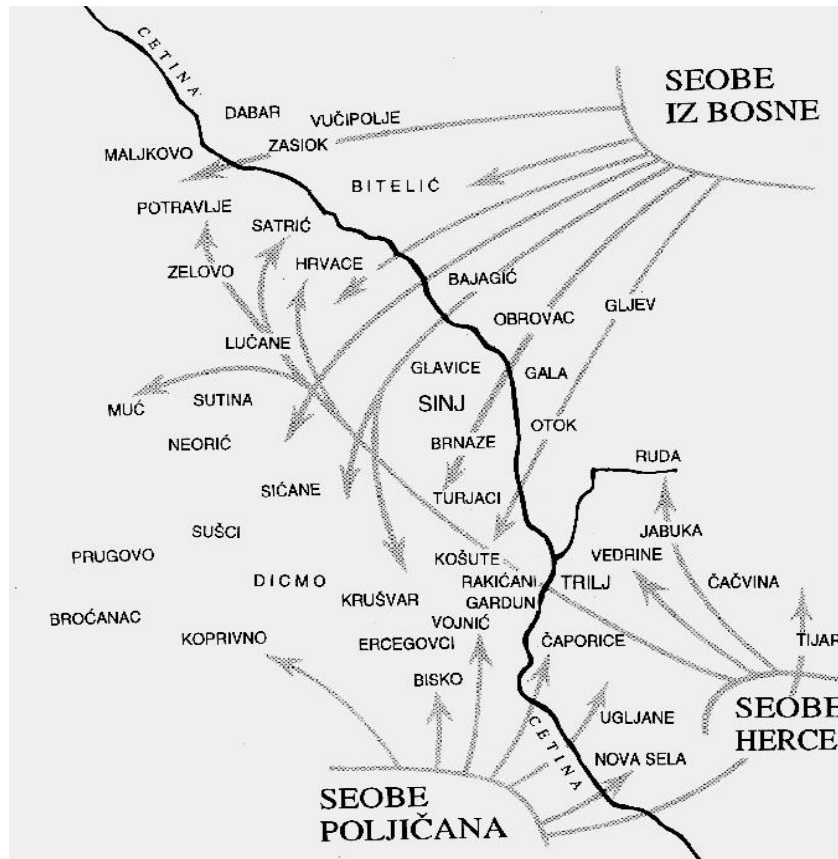
5.3. Migracije

Venecija je Morejskim ratom (1684.-1699.) dobila okrnjeni prostor Cetinske krajine, ali stanovništvo je većinom pobjeglo. Dio muslimanskog stanovništva protjeran je na tursko područje, a drugi dio prihvatio je kršćansku vjeru i pokrstio se. Od preostalog stanovništva zabilježena su prezimena: Poljak, Barać, Vojnić, Filipović-Grči i Fratrić.⁷⁵ Ta prezimena prisutna su u Sinju i Danas.

Nakon uspješne obrane Sinja 1686. godine, krajišnici upadaju na prostore Osmanskoga Carstva, posebice u Livanjsko polje, gdje pale sela i odvođe brojne kršćanske obitelji. Razlog tomu bila je potreba za ljudstvom za funkcioniranje novoosvojenog područja. Mlečani te obitelji naseljavaju na području Dicma, a takve migracije zapravo označavaju početak kasnijih prijelaza nakon neuspjelog Atlagićeva napada na Sinj.⁷⁶ U naseljavanju Sinjske krajine mogu se razlučiti tri smjera kretanja stanovništva; Bosne, Hercegovine i Poljica.

⁷⁵ Borković, Velimir. *Moj Sinj*, Sinj, 2006., str. 78.

⁷⁶ Ibid. str.77.

Slika 1 Migracije u Cetinsku krajinu

Prvi val izbjeglica došao je iz Bosne. Seoba je poznata pod nazivom Veliki ramski zbjeg. U seobi su sudjelovali stanovnici Livna, Duvna, Kupresa, Uskoplja, Rame i Rakitna. Prijelaz stanovništva povezan je sa seobom franjevacu iz Rame (njih 15 je zajedno sa narodom predvodio zapovjednik Zeno).

Važno je naglasiti da je u djelima starijih franjevačkih historiografa bila prisutna „romantičarska“ vizija da su franjevci povelili brojne obitelji kako bi im spasili živote i pri dolasku podijelili im zemlju. Međutim, franjevci nisu imali toliko važnu ulogu pokretača i vođa seobe. Takva slika proizašla je iz nepoznavanja karaktera vlasti Mletačke Republike. Mletačka Republika priznavala je jedino Katoličku Crkvu, ali za njih je državni autoritet bio iznad svega dok je vjeroispovijest bila više privatna stvar pojedinca. Na osvojenim područjima pažljivo su čuvali vlast i nisu dopuštali upletanje crkvenih lica u administrativne i državne poslove.⁷⁷ Franjevcima su bili zapaljeni samostani u diljem Bosne, tome se pridružila glad i kuga. Ta situacija potaknula je franjevce da se zajedno s narodom presele u sinjsku

⁷⁷ Soldo 1989a, str 42.

krajinu koju su prethodno pastoralizirali.⁷⁸ Franjevcima je u seobi pomagao uskok Stojan Janković koji je napadima na Bosansku krajinu zadržavao Turke na granici. Prije odlaska franjevci su zapalili svoj samostan u Rami da ga Osmanlije ne obeščaste. Sav taj narod koji je pobjegao, Zeno je naselio na prostoru Cetinske krajine, a franjevce je zajedno sa Gospinom slikom poveo u Split, gdje se oni nisu dugo zadržali i kasnije su se vratili u Sinj. U isto vrijeme doseljavaju se kršćani iz Livna i Duvna predvođeni harambašama. Do kraja 1689. godine naseljeni su Lučane, Hrvace, Bitelić, Glavice, Brnaze, Turjaci i Košute

Drugi priljev stanovništva došao je iz Hercegovine. Ovoj seobi pridružili su se stanovnici prostora zapadno od Mostara (Mostarsko Blato, Brotnjo (Broćno), Goranci) i naselili su se u sela Vučipolje, Satrić, Vedrine i Jabuka. Cetinske krajine (Vučipolje, Satrić, Vedrine, Jabuka..)

Treća seoba potječe iz poljičkog kraja. Poljičani zauzimaju puno pozicija, najviše na južnom i istočnom dijelu. Također vode pregovore s tvrđavom Nutjak koju je musliman prodao za 40 dukata. Upravo zbog dobivenog Nutjaka, Poljičani su osvojili i Gardun. Osvajanjem Sinja 1686. g dobivaju zemlje pod Kamešnicom, Tijaricom, Aržanom i Čaporicama.

Opisane migracije nisu oblikovale konačnu sliku društva sinjske krajine. Zbog nedovoljne količine i veličine zemljišnih posjeda, dolazilo je i do povratka pojedinaca ili cijelih obitelji na područje pod osmanskom vlašću.

Prvi korak u organizaciji prostora u Sinjskoj krajini bilo je izrađivanje katastra, što je bio značajan administrativni pothvat. Katastar Sinjske krajine i popis stanovništva i stoke napravljeni su oko 1705. godina. Kao važna referenca za upravljanje zemljištem i resursima, katastar je izrađen s iznimnom pedantnošću i točnošću. Nasuprot popisu stanovništva, koji je pružao informacije o ljudima i stoci, katastar je pružao detaljne geodetske podatke o zemljištu i njegovoj parcelaciji. Ovo je bila ključna osnova za kasnije oporezivanje i upravljanje resursima. Važno je napomenuti da, iako je popis stanovništva bio točan u svojim podacima, određivanje ukupnog broja stanovnika u to vrijeme moglo je biti izazovno zbog raznih faktora, uključujući migracije i fluktuacije stanovništva. Katastrom je teritorij Sinjske krajine detaljno raščlanjen, uključujući varoš Sinj i sedam barjaka koji su nosili imena po glavarima.

⁷⁸ Soldo 1989a, str 43

Mjerenje zemljišta u padovanskim kampima, kvartima i tavolama prema mletačkom sustavu predstavljalo je ključnu osnovu za buduću administraciju i upravljanje tim područjem.⁷⁹

Uspješna obrana 1715. godine za sinjski je kraj značila i nova kretanja stanovništva. Dolazi po povratka stanovništva koje se zbog turske opasnosti privremeno sklonilo. Povratak su poticale velikim dijelom i mletačke vlasti jer je zavladao glad uzrokovana neobrađenim oranicama. Opći providur Alvise Mocenigo dodijelio se narodu prekocetinske zemlje na korištenje. Mnoge su obitelji iz banderija preselila u potkamešnička sela i druga obližnja područja pod mletačkom vlašću.

Mjernik Alessandro Alberghetti popisivao je zemlju i stanovništvo od 1725. do 1729. godine. Popis je pokazao da je oko Sinja porastao broj stanovnika u odnosu na stanje prije Malog rata.. U Alberghettijevom popisu upisane su tri banderije (Filipović, Žanko, Jadrijević) koje broje 1398 ljudi. Sinj je naselilo stanovništvo iz Zagore, priobalja ili iz Italije. Osim toga, u Sinju su se zadržavali i strani službenici i časnici koju se u nekim slučajevima ženili lokalnim djevojkama.⁸⁰

6.2. Mletačka organizacija gospodarstva, poljoprivrede i trgovine

Dolaskom mletačke vlasti posjedi muslimana prešli su u nove ruke. U većini zabilježenih slučajeva redistribucije imanja i posjeda, još uvijek se spominju imena nadarbenika i gospodara iz osmanskog područja. Ova činjenica sugerira da su ti posjedi zadržali svoje konture i obim, čak i pod novom upravom⁸¹ Kontinuitet u vlasništvu i identifikacija imena nadarbenika i gospodara iz osmanske ere u dokumentima raspodjele zemljišta također može ukazivati na složenost procesa promjene vlasti, gdje su prethodni vlasnici ili upravitelji i dalje igrali ulogu u upravljanju tim posjedima pod novom mletačkom upravom. Mletačka vlast je vjerojatno bila svjesna važnosti očuvanja stabilnosti u tim posjedima kako bi osigurala mirnu tranziciju i održala produktivnost tih zemljišta u novonastalim okolnostima.

Agrarne su odnose na novostečenom području mletačke vlasti mletačke vlasti uređivale polazeći od ideje da je zemlja vlasništvo Mletačke Republike i dodijeliti se može

⁷⁹ Rimac 2018, str 131.

⁸⁰ Soldo 1989b, str 15-20

⁸¹ Rimac 2018, str 132.

samo na korištenje. Od tog koncepta izuzete su bile pojedine obitelji iz priobalnih gradova, junaci istaknuti u borbi s osmanlijama, službenici mletačke uprave, biskupske mense i franjevački samostani. Zemljište se dijelilo tako da svaka obitelj dobije po dva kampa padovanske zemlje (malo manje od jednog hektra) po muškom članu, ali ne trajno, već do izumrća muške loze pri čemu se zemlja vraća nazad državi. Zemljište tih dimenzija zadovoljavalo je minimalne potrebe za hranom. Obitelji su dodatno siromašene porezom, travarinom, a muškarci su imali obvezu sudjelovanja u javnim radovima i obvezu služenja u banderijama.⁸²

Nedovoljno obradive zemlje za preživljavanje i nepovoljno djelovanje neprirodne granice iz 1699. godine stvorilo je nove napetosti i priželjkivanje novoga rata u kojem će biti osvojen ostatak plodnog polja i prekocetinsko područje.⁸³

Nakon Požarevačkog mira 1718. godine mletačke su vlasti svim korisnicima zemlje izdale investiture. Međutim, kako su mnoga područja djelovanja ostala van kontrole državne vlasti tako se pružila prilika dužnosnicima da povećaju svoje prihode korupcijom i pljačkanjem. Venecija je nakon pristiglih izvješća o lošem stanju u Dalmaciji poslala istražitelje koji su zatekli toliko alarmantno stanje zemljišnih odnosa da je nepunih 20 godina od zadnjeg katastra ponovno potrebno napraviti novi.

Dijeljenje zemljišta stanovništvu od strane Mlečana nije automatski donijelo bolje životne uvjete za lokalno stanovništvo. Da bi se zaista poboljšao životni standard, bilo je potrebno poduzeti dodatne korake kako bi se povećala produktivnost zemlje i poboljšali uvjeti poljoprivredne proizvodnje. Nažalost, Mlečani nisu provodili mjere koje bi znatno unaprijedile poljoprivrednu proizvodnju u tom području. Jedan od ključnih problema bio je nedostatak investicija u modernizaciju poljoprivrede. Mletačka vlast nije ulagala u infrastrukturu, tehnologiju ili obrazovanje lokalnog stanovništva kako bi poboljšala metode obrade zemlje. Kao rezultat toga, lokalno stanovništvo je ostalo prepušteno tradicionalnim metodama obrade zemlje koje su često bile rudimentarne i neučinkovite. Ovo se stanje zadržalo sve do kraja 18. stoljeća. Na sitnim oranicama oko Sinja, koje su bile osnovica poljoprivredne proizvodnje, uzgajali su se kultivari poput ječma, kukuruza, sirka i prosa. Iako su ovi usjevi bili prilagođeni lokalnim uvjetima, nedostatak modernih metoda i tehnologije ograničavao je prinos i kvalitetu proizvodnje. Bez efikasnog sustava otkupa žita ili drugih poljoprivrednih proizvoda, lokalno stanovništvo nije imalo adekvatnu motivaciju za

⁸² Stančić 2018, str 122,

⁸³ Soldo 1989b, str 106.

povećanje proizvodnje ili poboljšanje poljoprivrednih tehnika. Stoga, iako je dijeljenje zemljišta predstavljalo određeni korak prema pravednijem vlasništvu zemlje, nedostatak ulaganja u modernizaciju poljoprivrede ograničavao je potencijalno poboljšanje životnih uvjeta lokalnog stanovništva u Sinjskoj krajini.

Osim poljoprivrede, stočarstvo je bilo važna djelatnost za veći dio stanovništva na području Sinjske krajine. Mletačka vlast je također provodila podjelu livada kako bi osigurala resurse za stočarstvo. Sinjsko polje je često bilo pod vodom, ali nakon povlačenja vode, ove livade bi postale prekrivene bujnom travom koja je zatim korištena za proizvodnju sijena, ključnog resursa za hranidbu stoke tokom zime. Kako bi koristili ove livade, stanovnici su bili obvezni plaćati travarinu koja je iznosila desetinu trave koja je košena s tih područja. Osim toga, stanovništvo je također bilo obvezno uzgajati konje, čime su ispunjavali potrebe vojske ako bi došlo do vojnog poziva. Interesantno je napomenuti da je samo obitelj Cambi iz Kaštel Kambelovca bila oslobođena ovih obveza prema državi i vojsci. To je vjerojatno bilo povezano s njihovim posebnim statusom ili značajem u to vrijeme. U 1765. godini, Sinjsko područje je pogodila stočna kuga, što je ozbiljno utjecalo na stočni fond u regiji. Međutim, nakon otprilike 18 mjeseci, epidemija je počela jenjavati, što je omogućilo ponovno kretanje i prodaju stoke.⁸⁴ Ovo je bio važan trenutak za obnovu stočnog sektora nakon teškog razdoblja. Iako je stanovništvo bilo usmjereno na stočarstvo, kao i u poljoprivredi, pristupalo mu se zastarjelim metodama. Tek u 50-ima 18. stoljeća dolazi do malog pomaka prema modernizaciji, i to uglavnom kod imućnijih obitelji koje su težile pratiti suvremenije načine obrade zemlje i stočarstva. Ovo razdoblje predstavlja početak procesa prilagodbe modernijim tehnikama, ali je trebalo još vremena prije nego što bi se te promjene proširile na širu populaciju.

Što se tiče trgovine u Sinju, ona je uglavnom bila tranzitna. Sinj je bio stanica na prometnici koja ide iz Bosne, preko Prologa i rijeke Cetine prema Splitu. Druga prometnica vodila je iz Trilja, a treća preko Panja. Stoka se vodila u zadarsku skelu, a odatle u Veneciju. Ove prometnice bile su važne i za promet pošte. U svrhu bržeg prijevoza robe, na Bilom brigu i Hanu ukinute su carine. Jedan od nedostataka trgovine bilo je loše stanje putova, pa se oni 1750. godine uređuju. Na dugom putu između Bosne i Splita, Sinj je trgovcima bio stalno mjesto za prenočište. Izvan varoši Sinja organizirana je *badžana*, sa zgradom za odmor trgovaca i njihovih životinja. Kasnije *badžana* ulazi u zdravstveni kordon. Tranzitna trgovina oživljavala je sinjsku varoš. Česti pazari i sajmovi pružali su priliku za protok robe i širenje

⁸⁴ Soldo 1989b, str 157.

poslovanja sa strancima. Prisutnost stranaca u Sinju stvorila je skromnu potrebu za luksuznijom robom poput haljina i parfema. Najviše se trgovalo žitaricama, medom, voskom, uljima, mesom i drugim svakodnevnim potrepštinama. U tom kontekstu razvija se sloj trgovaca među kojima se izdvaja obitelj Radonjić. Oni su razvili prihode kroz lokalnu trgovinu, veleprodaju stoke i lihvarenje.

Razvoj obrtništva u Sinju i okolnim područjima tijekom tog vremena nije dobro dokumentiran u dostupnim izvorima, ali možemo pretpostaviti da je postojalo raznoliko obrtništvo koje je zadovoljavalo različite potrebe lokalnog stanovništva. Zlatarstvo je jedna od zabilježenih obrtničkih aktivnosti u Sinju. Zlatari su vjerojatno bili odgovorni za izradu nakita, uključujući prstenje, ogrlice i druge ukrase. Ovi obrtnici su vješto radili s plemenitim metalima poput zlata i srebra, stvarajući umjetničke komade koji su često imali i funkcionalnu i dekorativnu svrhu. Zidari su također bili važna obrtnička kategorija u to vrijeme. Gradnja i održavanje zgrada bili su ključni aspekti razvoja naselja i infrastrukture. Zidari su bili odgovorni za izgradnju kuća, zidina i drugih građevinskih projekata koji su bili neophodni za lokalnu zajednicu. Urari su vjerojatno bili zaduženi za izradu satova i drugih vremenskih uređaja. Precizno mjerenje vremena bilo je važno za organizaciju dnevnih aktivnosti i poljoprivrednih radova. Iako izvori ne zabilježavaju sve obrtničke aktivnosti, možemo pretpostaviti da su postojali i drugi obrtnici u Sinju. Na primjer, tesari su vjerojatno bili uključeni u izradu drvenih konstrukcija i namještaja, pekari su bili odgovorni za proizvodnju kruha i pekarskih proizvoda i sl. Unatoč nedostatku detaljnih izvora, obrtništvo je sigurno bilo važan dio svakodnevnog života u Sinju, doprinoseći ekonomskoj održivosti i raznolikosti zajednice.

7. ARHITEKTONSKE I URBANE TRANSFORMACIJE

Pod osmanskom i mletačkom vlašću, Sinj je doživio značajne promjene u svom izgledu i urbanom pejzažu. Ovi različiti periodi vlasti donijeli su različite arhitektonske, urbanističke i kulturne utjecaje koji su oblikovali izgled grada na specifičan način.

7.1. Izgled osmanskog Sinja

Gradovi jadranskog zaleđa, zbog svog perifernog položaja u mreži osmanske države, imaju dosta specifičnosti u odnosu na druge gradove Osmanskog Carstva. Na području

cetinske krajine turska je vlast koliko je to bilo moguće preuzela postojeće u mrežu srednjovjekovnih naselja. Stabilizaciju vlasti slijedila je revitalizacija i repopulacija devastiranih naselja. Razvoj naselja uvjetovali su razni faktori (politički, gospodarski, prometni, vojni). Kod razvoja naselja dalmatinskog zaleđa, najizraženiji faktor bio je odlučujući. Sinj, kao srednjovjekovno utvrđeno naselje, imao je predispoziciju za razvoj zahvaljujući svom prometno značaju. Naime, Sinj se nalazio na važnom karavanskom putu koji je vodio od Splita ka unutrašnjosti.⁸⁵

Osim toga, Sinj je osmanskim četama služio i kao uporište tijekom njihovih pustošenja okolnih područja. Takav slučaj dokumentiran je 1648. godine za vrijeme pohoda bosanskog paše Tekeli na kršćansku sirotinju Drniške krajine. U svrhe svog pohoda, obnovio je sinjsku tvrđavu, ali i Vrliku i Čačvinu koje su mu također bile korisne. Vojni značaj Sinj dobiva nešto kasnije, za vrijeme Kandijskog ratavođenog od 1645. do 1669. godine.⁸⁶

Naselja Osmanskog Carstva mogu se po svojim značajka podijeliti u tri kategorije: *varoši, kasabe i šeheri*. Pritom su razlikovna obilježja bila broj džamija, građevina s elementima islamske kulture i graditeljske civilizacije, trgovačko obrtnička funkcija i postotak muslimanskog stanovništva.⁸⁷

Sinj je početkom 16. stoljeća, to jest za vrijeme dolaska Turaka bio varoš (naselje u kojem prevladava kršćansko stanovništvo koje se bavi privredom i rudarstvom³⁰), a prostirao se oko sinjske tvrđave, ali u početku nije imao stalno stanovništvo. Podaci o nenastanjenosti varoša mogu se pronaći u tekstovima iz 1528. i 1550. godine, no sredinom 16. stoljeća dolazi do pojave stalno naseljenog stanovništva. Jedan od razloga za nepostojanje stalnog stanovništva i slab razvoj grad u prvoj polovici 16. stoljeća može se pronaći u činjenici kako je u to vrijeme Sinj bio granica Osmanskog Carstva i kao takav je prolazio kroz period stalne ratne nesigurnosti. Tek osvajanjem Klisa koji postaje bitno vojno središte, a čijim su padom ratne prilike oslabile, Sinj dobiva priliku za razvoj u drugoj polovici 16. stoljeća.⁸⁸

Poznato je da je 1574. godine Sinj bio kasaba ili manji grad, što znači da je taj status trebao dobiti nekoliko godina prije.⁸⁹ Taj status podrazumijevao je stabiliziranje granica,

⁸⁵ Jurin Starčević, Korenlija. "Islamsko-osmanski gradovi dalmatinskog zaleđa: prilog istraživanju urbanog razvoja u 16. i 17. stoljeću." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 38, no. 1, 2006., str. 118.

⁸⁶ Vrgoč 2009, str. 67.

⁸⁷ Močanin, Nenad. *Turska Hrvatska*, Zagreb, 2001., str. 64.

⁸⁸ Spaho 1989, str 57.

⁸⁹ Spaho 1989, str 56.

postojanje trgovačko-obrtničke aktivnosti, trga i najmanje jedne džamije što implicira postojanje skupine muslimanskog civilnog stanovništva.⁹⁰

Vijesti o Sinju tijekom turske vlasti nema puno. O zapuštenosti i drugorazrednosti sinjske tvrđave za tursku vojnu vlast 1628. godine izvijestio je Anastazije Jurjević austrijskog cara. U svom izvještaju Jurjević Sinj uspoređuje s Korčulom od koje je Sinj opsegom svojih zidina veći. Ističe da Sinj nema stalno stanovništvo, već u tvrđavi povremeno boravi dizdar, vojni zapovjednik. Ne spominje se prisutnost vojnih trupa u tvrđavi, već samo oružje: dva malena mužara i jedan maleni željezni top.⁹¹

Sinj se spominje i u zapisima Evlija Čelebija. Putopis Evlije Čelebije predstavlja najopsežniji i nedvojbeno zadivljujući povijesni prikaz koji detaljno opisuje razvoj naših naselja u završnoj fazi osmanske vladavine. Ovaj narativni izvor obuhvaća niz vrijednih spoznaja, posebice u vezi s džamijama i islamskim vjerskim objektima na hrvatskom području od 1660. do 1664. godine. Naime, ovaj vremenski okvir koincidira s razdobljem koje karakterizira nepostojanje pouzdanih tapu-deftera, što povećava značaj Čelebijinih pedantno vođenje evidencije.

Unutar svog putopisa autor minuciozno dokumentira mnoštvo detalja, uključujući količinu, rasprostranjenost, prostorni raspored, nazivlje, arhitekturu, a ponegdje i dataciju džamija i drugih islamskih građevina u Hrvatskoj. U ovom periodu naglašene historijske važnosti, Čelebija je identificirao značajnih 196 molitvenih objekata, koji obuhvaćaju čak 165 džamija i mesdžida na našim prostorima. Dodatno, on je katalogizirao još 31 strukturu opisanu kao "s mihrabom", uključujući zgrade poput medresa, tekija i turbeta. Ova pedantna dokumentacija ima pojačan značaj zbog nedostatka pouzdanih službenih zapisa tijekom tog razdoblja, dodatno naglašavajući vrijednost Čelebijine faktografije kao povijesnog testamenta.⁹²

Putopisac Evlija Čelebija spominje Sinj u petoj knjizi svoga „Putopisa“. Godine 1660. krenuo je na put s bosanskim beglerbegom Melek Ahmetpašom, s ciljem da ocijene stanje tvrđava pod turskom kontrolom. Njihova ekspedicija vodila ih je od Livna do Hana i Sinja. Ulomci iz Čelebijina suvremenog putopisa daju uvid u to putovanje, rasvjetljavajući karakteristike i obrambeni status sinjske tvrđave. Čelebija ističe da je Sinj osvojio u doba Sulejmanova oca, sultana Selima, 1513. godine. Prema njegovu kazivanju, sinjska je tvrđava

⁹⁰ Moačanin 2001, str 64.

⁹¹ Milošević 1989, str 223.

⁹² Karač 2021, str 490.

imala je oblik peterokuta, a štitio ju je zapovjednik s kontingentom od 300 vojnika. Tvrđava se nalazi na Smokovoj gori. Naziv ukazuje na mogućnost da je na gori bilo obilje stabala smokve, ali pretpostavlja se da je tu došlo kod greške u bilježenju imena. Bedemi su obuhvaćali carevu džamiju, velebne rezidencije turskog plemstva i žitni magazin, a izvan tvrđave protezali su se lijepi vinogradi.

Tijekom njihovog posjeta, Melek Ahmet-paša poduzeo je osobnu inicijativu da obnovi dijelove bedema koji su propali. Zapanjujuće, uspio je postići ovaj podvig u samo tri dana. Opisi u Čelebijinoj pripovijesti uspoređuju novoobnovljene bedeme sa blještavim bijelim biserima, potvrđujući njihov besprijekoran izgled i temeljitost napora obnove koje je predvodio Melek Ahmet-paša.⁹³

Spomenuta džamija koja se nalazila unutar tvrđave bila je carska džamija, što znači da je bila izgrađena prema carevoj naredbi. Osmanlije su nerijetko na novosvojenim područjima pretvarali zatečene srednjovjekovne kapele i crkve u džamije. To se naročito događalo u prvim desetljećima osmanske vlasti kada nije bilo muslimanske većine.⁹⁴ Pretpostavlja se da je ova džamija prethodno bila crkva Sv. Mihovila, pa je pregrađena i prenamijenjena za religijske potrebe muslimana.⁹⁵ Nije poznato tko je osoba koja je inicirala izgradnju Carske džamije, ipak njezino postojanje 1550. sugerira da je građena pod okriljem vlasti sultana Sulejmana Veličanstvenog. Ova džamija postala je kasnije središte razvoja grada.

Druga džamija dobila je ime prema svom osnivaču, Hadži Hamzi. Ovo ime upućuje na činjenicu da se radi o hodočasniku (**Hacı**) koji je donirao sredstva iz vjerskih uvjerenja i time napravio donatorski čin. Ova bogomolja sadržavala je i vjersku školu- mekteb oko koje se razvija i jedna od mahala; Hadži Hamzina mahala. Ostale dvije mahale koje se spominju do 1574. godine bile su mahale pokojnog Alaudina i Kara Hasana u kojima je evidentirano 53 kuće. 1604. godine upisana je samo jedna mahala, Hadži Hamze s ukupno 59 kuća što bi moglo značiti da je došlo do spajanja spomenute tri mahale u jednu.

⁹³ Vrgoč 2009, str 67.

⁹⁴ Milošević 1989, str 224.

⁹⁵ Ibid.

Grad je uz to imao i čaršiju gdje se odvijala većina gospodarskih aktivnosti. Tu su trgovci i zanatlije prodavali svoje proizvode i usluge. A samom vrhu sinjskog brežuljka nalazila se utvrda u kojoj je obitavala vojska, a ispod brežuljka razvila se varoš.⁹⁶

Sam grad pokazao je podijeljenost obilježenu različitim obilježjima. Unutar središnjeg dijela prevladavala je prisutnost trgovačkih i obrtničkih zajednica. Osim navedenoga, kasaba je također primala pojedince koji su ispunjavali vjerske dužnosti, uključujući osoblje vezano za školu i džamiju. Sama tvrđava služila je kao rezidencija vojnog stanovništva čija je primarna odgovornost bila čuvanje utvrde. Tu spadaju i mustafi, koji su bili čuvari tvrđave. Na čelu te obrane bio je dizdar, kao vrhovni zapovjednik, uz pomoć ćehaje, dizdarevog zamjenika. Osim toga, džamijom koja se nalazi unutar područja tvrđave upravljao je imam, što je dodatno naglasilo višestruku prirodu društvenog tkiva grada.

7.2. Mletački utjecaj na urbanizam i utvrđivanje

Nakon što je Sinj pao pod mletačku vlast, grad je prošao kroz značajne promjene kako bi se bolje prilagodio svojem novom vojnom značaju i osigurao učinkovitu obranu, mletački vojni inženjeri predložili su obnovu Sinjske tvrđave i izradili nove planove za njezin fortifikacijski sustav. Ovo je uključivalo niz građevinskih projekata i obnova kako bi se unaprijedila Sinjska tvrđava i povećala njena sposobnost zaštite grada. Postoje različiti projekti koji su sačuvani, no gotovo nikada nisu bili u potpunosti provedeni. Vjerojatno su se

⁹⁶ Spaho 1989, str 57-5.6

tijekom gradnje prilagođavali terenskim uvjetima i stupnju oštećenosti određenih dijelova tvrđave. To je omogućilo popravke bez potrebe za većim radovima.⁹⁷

Mletačke vlasti su pristupile obnovi i jačanju zidina oko Sinjske tvrđave. Ovo je uključivalo popravke i jačanje postojećih bedema kako bi se povećala otpornost na potencijalne napade. Jedan od značajnih građevinskih projekata bio je dodavanje glavne kule tvrđavi. Glavna kula je obično bila najvažnija obrambena točka unutar tvrđave i služila je kao posljednje utvrđeno uporište u slučaju neprijateljskog napada. Izgradnja bunara bila je ključna za opskrbu tvrđave vodom tijekom dugih opsada. Ovo je osiguralo da posada tvrđave neće biti ovisna o vanjskim izvorima vode. Uz to, izgrađen je i korlat, poznat kao kruna bedema, služio je kao povišena staza ili prolaz oko tvrđave. Ovo je omogućilo brži pristup različitim dijelovima tvrđave i olakšalo nadzor i obranu.⁹⁸

Međutim, unatoč naporima da se poboljša Sinjska tvrđava, grad je doživio teške trenutke kada ga je 1709. godine zadesio jak potres. Ovaj potres prouzročio je značajnu štetu tvrđavi, što je zahtijevalo još jednu rundu obnove i popravaka kako bi se ponovno osigurala njezina funkcionalnost kao obrambenog utvrđenja. Ovi građevinski napori i obnove jasno ukazuju na ozbiljan pristup Mletačke Republike u očuvanju i jačanju Sinjske tvrđave kao ključnog obrambenog položaja u regiji, ali znače i slutnju i očekivanje novoga rata za kojeg je potrebna sigurna tvrđava.

Umjetnik Giovanni Francesco Barbieri ostavio je vrijedan trag svojim slikanjem Sinjske tvrđave 1686. godine. Tvrđava je imala različite razine i elemente koji su odražavali njenu funkcionalnost kao obrambenog utvrđenja.

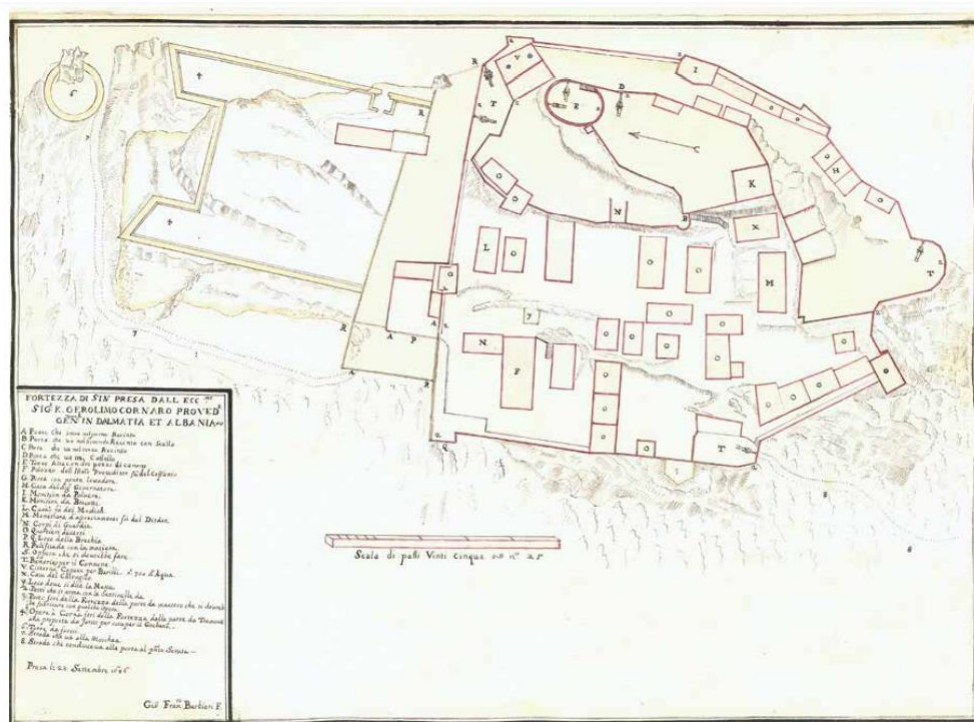
Na najvišoj razini, sjevernoj strani tvrđave, isticao se zid s obrambenim kopcima. Na zapadnoj strani tvrđave nalazila se kula opremljena s dvama topovima. U blizini kule, Barbieri je prikazao bunar koji je imao značajnu kapacitetu od 700 barela. Druga razina tvrđave okruživala je prvu, a na njoj su se nalazile različite strukture. To uključuje spremište

⁹⁷ Librenjak, Anita i Dubravka Čerina. "Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima na tvrđavi Grad u Sinju 1998. i 1999. godine." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, br. 1. 2005., str 275.

⁹⁸ Soldo 1989b, str 43.

za streljivo, providurovu palaču (stan vojnog dužnosnika), stambene prostore za kirurga i guvernera. Ovi prostori bili su ključni za život unutar tvrđave. Treća razina tvrđave, koja je zauzimala najveću površinu, bila je smještena u južnom dijelu i sadržavala je različite vojne i stambene objekte. Ovdje su vjerojatno boravili vojnici i drugo osoblje potrebno za upravljanje tvrđavom.

Barbieri na svom djelu nije označio crkvu, ali je naznačio mjesto gdje se održavalo misno slavlje. Ovo sugerira da je crkva bila prisutna unutar tvrđave.⁹⁹ Što se tiče sudbine džamije iz prethodnog razdoblja, nije potpuno jasno što se dogodilo. Pretpostavlja se da je džamija možda prenamijenjena u bolnicu, a kasnije u vojnu crkvu, što bi bila uobičajena praksa u to vrijeme.

Slika 2 Giovanni Francesco Barbieri, *Tloris sinjske tvrđave iz 1686. godine*

Nakon neuspjele turske opsade i snažnog potresa 1769. godine sinjska tvrđava pretvara se u ruševine. Mletačka posada polako iseljava iz tvrđave i naseljava varoš i podvaroš. Usprkos gubitku tvrđave, Mletačka Republika nije potpuno napustila ideju obrane Sinja i okolnih područja. Umjesto toga, odlučili su izgraditi manju tvrđavu kako bi donekle zamijenili izgubljenu funkcionalnost stare tvrđave.

⁹⁹ Milošević 1989, str 224-225.

Tako je nastala mala tvrđava Kamičak, čiju su izgradnju naložile mletačke vlasti. Izgradnju tvrđave Kamičak provodili su Ignacije Macanović i Jakov Cincidela, arhitekti koji su se držali suvremenih koncepta fortifikacije. Ova nova tvrđava bila je izgrađena prema načelima zvjezdolikog bastiona, što je bio napredniji oblik fortifikacije u to vrijeme. Zvjezdoliki bastion omogućavao je bolju obranu i kontrolu okoline, a Kamičak je postao nova točka obrane Sinja.¹⁰⁰

Prilikom izgradnje tvrđave Kamičak, odlučeno je istovremeno izgraditi vojne zgrade na području današnjeg kvarta Štalija i suvremenu vojarnu Kwartiri.¹⁰¹ Vojarna je bila oblikovana kao pravokutnik s četverokutnim kulama na krakovima. Na vanjskim zidovima su se nalazile puškarnice. U središtu kompleksa bili su smješteni objekti za konje, a vojarna je mogla primiti četiri satnije konjanika sa njihovim konjima. Antonio Ferrari, mletački inženjer, sudjelovao je u izgradnji ove nove konjaničke vojarne. Nakon inspekcije vojarne u kolovozu 1739. godine, Ferrari se vratio u Sinj početkom srpnja 1740. godine kako bi organizirao nastavak radova. Financiranje radova trebale su osigurati mletačke vlasti. Izgleda da je izgradnja sinjske vojarne bila prioritet za Mlečane, dok su radovi na vojarnama u Drnišu i Vrlici trebali započeti samo ako su ostala sredstva nakon završetka Kwartira.¹⁰²

S podizanjem Sinjske tvrđave i ove nove konjaničke vojarne, okončano je dugotrajno razdoblje mletačkog fortifikacijskog graditeljstva u Dalmaciji. Ove utvrde, izgrađene tijekom posljednjeg mletačko-turskog rata, svjedoče o širini prostora koji je bio pod kontrolom Mlečana.¹⁰³

Pod mletačkom vlašću, Sinj doživljava značajan razvoj u mnogim aspektima arhitekture. Osim vojnih struktura, grad je postao centar izgradnje civilnih i vjerskih građevina koje su obogatile njegov kulturni i duhovni identitet. Civilne građevine poput kuća, trgova, i javnih zgrada počele su se razvijati u skladu s potrebama rastuće zajednice. Vjerske građevine također su doživjele znatan napredak pod Mletačkom Republikom. Crkve su obnovljene i izgrađene nove, a ovo razdoblje ostavilo je dubok trag u religijskom životu Sinja.

Povratak franjevaca iz Splita bio je ključan za oblikovanje urbanog središta buduće varoši. Redovnici su 1690. godine od providura dobili zemljište na mjestu gdje je bila džamija (kod današnjeg groblja) i posjede u Čitluku. Franjevci nisu bili zadovoljni lokacijom jer nije bila

¹⁰⁰Milošević 1989. 225.

¹⁰¹Soldo 1989b, str 43-44.

¹⁰²Bilić, Darka. *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, Split, 2013., str.171.

¹⁰³Žmegač, Andrej. *Bastioni jadranske Hrvatske*, Zagreb, 2009., str. 130.

pogodna za razvijanje središta varoši. U zahtjevima za novim zemljištem pozivali su se na stari samostan *Sv. Marije vsinj* iz predosmanskog doba. Novi posjed ispod Kamička dobili su 1695. godine. Prema točnoj pretpostavci fra Pavla Vučkovića to je bilo pogodno mjesto za podignuti samostan i crkvu, a time i buduće središte grada Sinja.¹⁰⁴ Otkupljivanjem oranica oko crkve se mogao razviti i trg. Gradnja je tekla jako sporo, uz financijsku potporu mletačkih vlasti, međutim, nije nikada dovršena.

Po završetku rata, svećenici mole općeg providura pomoć pri obnavljanju oštećene zgrade, a on im odobrava 150 dukata godišnje do završetka gradnje crkve i samostana. Osim sredstava, redovnicima je nedostajala i Sveta slika. Zbog toga, fra Pavao Vučković 1721. godine odlazi u Veneciju po duždevo pismeno naređenje da se slika vrati u Sinj. Slika je po povratku postavljena iznad oltarnika napravljenog od muljike. Novi oltar od gipsa varošani su napravili 1733. godine u znak zahvalnosti Gospi što ih je sačuvala od kuge. Nakon potresa 1769. godine crkva je brzo obnovljena uz financijsku pomoć vlasti, imućnih pojedinaca i puka.¹⁰⁵ Uz samostan franjevci su izgradili zidovima ograđeni vrt s bunarom. Vodu su doveli iz Šimićevih kuća, dio su dali Lovrićima, a dio građanima na česmu koja se nalazi i danas na pijaci. U sklopu samostana sagrađeno je dvorište za konje, štala, pojata, kućica koja je služila kao kuhinja, pjevalište i sl.¹⁰⁶

Crkva i samostan nametnuli su se kao središte u urbanističkom razvoju grada omeđenog četirima mostovima: Krolin most, most prema Kuli, Baljkov most i Lumbinov most.

Most na Goručici 1784. godine podigao je sinjski providur Paolo Emilio Canalis kao donaciju gradu čemu svjedoči ploča s natpisom ugrađena na donjoj strani mosta. Na ploči je zapisano:

"PAULUS EMILIUS CANALIS PROVVISOR SIGNENSIS PESTE A TOTO AGRO
DEPULUS PONTEM HANC REGIONIS DECORI VIATORUM COMMODO
COMMERCII UTILITATI ERE SUO CONSTRUCTU: JUSSIT ANNO MDCCLXXXIV"

što znači:

¹⁰⁴ Soldo 1989a, str 169.

¹⁰⁵ Soldo 1992, str 465.

¹⁰⁶ Soldo 1989b, str 253-258

"Pavao Emilije Canalis, sinjski providur, nakon što je kuga opustošila kraj, izgradio je vlastitim sredstvima ovaj most na ukras kraju, udobnost putnika i korist trgovanja." ¹⁰⁷

O izgledu sinj u drugoj polovici 18. stoljeća svjedoči karta mjernika Pietra Corira u samostanskom katastru. Na karti je vidljiv raster ulica koji se održao i do danas. Trg ispred crkve, današnja Pijaca, račva se na šest ulica omeđenih stambenim kućama.

Slika 3 *Pietro Coriri, Slika Sinja 1780. godine*

¹⁰⁷ Soldo 1989b, str 266.

8. NASLIJEDE OSMANSKO MLETAČKOG KONTAKTA U SINJU

Kulminacija osmanskog i mletačkog kontakta u Sinju dogodila se tijekom razdoblja sukoba između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, posebno tijekom 17. i 18. stoljeća. Ključna točka ovog kontakta bila je bitka za Sinj 1715. godine i naknadni događaji koji su oblikovali povijest grada. Bitka za Sinj 1715. godine značila je promjenu vlasti, ali i ostavila naslijeđe koje je obogatilo povijest, kulturu i identitet grada..

8.1. Štovanje Gospine slike

Tijekom vremena osmanske vlasti, crkva, samostan i franjevci na Šćitu pretrpjeli su četiri razaranja - 1557., 1653., 1662. i 1667. godine. Nakon što su Turci doživjeli poraz pod Bečom 1683. godine, uslijedila je njihova osveta nad katoličkim Hrvatima koji su masovno bježali iz Bosne i Hercegovine. Franjevci iz Rame, predvođeni fra Pavlom Vučkovićem, prisiljeni su napustiti svoju Ramu i preseliti se u Dalmaciju. Sa sobom su ponijeli sliku Gospe od Milosti. Privremeno su boravili u Dugopolju i Splitu, uvijek čuvajući svoju dragocjenu sliku Gospe. Tek nakon što su izgradili crkvu i samostan, preselili su se u Sinj 1696. godine, no s Gospinom slikom nisu odmah stigli jer su željeli pripremiti crkvu i samostan prije nego što bi je donijeli.¹⁰⁸

Kada se situacija nakon opsade Sinja 1715. godine napokon smirila, splitski nadbiskup Stjepan Cupilli tijekom svibnja i lipnja 1718. godine posjetio sinjski kraj. Tijekom ovog posjeta, u spisima o pohodu sinjske tvrđave, zabilježeno je prisustvo čudotvorne slike Majke Božje u crkvi, gdje je bila skrivena na sporednom oltaru sv. Barbare. Nadbiskup je bio svjestan da su franjevci, u sudbonosnom trenutku zatvaranja tvrđave, donijeli ovu svetu sliku i postavili je na oltar sv. Barbare. Već tada, građani su osjećali da im je molitva pred ovom slikom davala nevjerojatnu slobodu i snagu za vlastitu obranu. Nakon neuspjelog napada neprijatelja, svi prisutni u tvrđavi su bili uvjereni da je Božja milost i Marijina pomoć dala hrabrost i snagu braniteljima, omogućivši im da odoliju turskoj sili. U znak zahvalnosti za ovu milost, časnici su zajedno skupili 80 cekina kako bi napravili zlatnu krunu kojom je nadbiskup Cupilli okrunio Gospinu sliku 22. rujna 1716. godine.

¹⁰⁸ Dragić, Marko. "LEGENDE I SVJEDOČANSTVA O ČUDOTVORNOJ SLICI GOSPE SINJSKE." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016., str. 154.

Na kruni je utisnut natpis: "In pcrpetuum coranata triumphat- anno MDCCXV" (Zauvijek okrunjena slavi- godine 1715.). Ovaj događaj postao je simbol Božje pomoći i snage u obrani domovine, duboko utemeljen u povijesti Sinja.¹⁰⁹

Slika 4 *Krunidba Gospine slike*

Nakon ovog događaja, ime "Gospe Sinjske" postalo je poznato daleko izvan granica samog grada, privlačeći pozornost vjernika i hodočasnika. S vremenom se Sinj razvio u svetište posvećeno Gospi Sinjskoj, a sve veći broj hodočasnika počeo je dolaziti u grad kako bi se poklonio Čudotvornoj slici Gospe Sinjske. Svake godine, tijekom blagdana Gospe Sinjske 15. kolovoza, Sinj postaje središte vjerskih obreda, procesija i molitvi. Vjernici dolaze kako bi izrazili svoju zahvalnost i poštovanje prema Gospi Sinjskoj. Ovaj kontinuirani dolazak hodočasnika i vjernika u Sinj tijekom stoljeća ojačao je povezanost grada s Gospom Sinjskom i učinio ga jednim od najznačajnijih marijanskih svetišta u regiji. Sinjsko svetište Gospe Sinjske tako nije samo povijesno mjesto, već i živo svetište koje svake godine okuplja vjernike u molitvi, zajedništvu i poštovanju prema Gospi.

¹⁰⁹ Soldo 1989b, str 52.

8.2. Sinjska alka

U Sinju, više od 300 godina prve nedjelje u kolovozu alkari jurišaju Alkarskim trkalištem s ciljem da probodu viseći metalno prsten alku. Ova manifestacija živo je svjedočanstvo obrane od Turaka 1715. godine. Nerazjašnjene okolnosti neuspjeha brojčano nadmoćnije turske vojske izazvale su različita tumačenja. Spominju se razni faktori; nepripremljenost vojske za opskrbu hranom i vodom što je moglo uzrokovati srdobolju i slične bolesti, pobuna arnauta koji su bili na prvoj crti bojišnice, općenito loša organizacija opsade. Prema tumačenju iz pučkog vjerovanja glavnu ulogu imala je Blažena Djeвица Marija kojoj se narod molio pod slikom koju su franjevci ponijeli iz svog samostana 1687. godine prilikom seobe. Ovo vjerovanje dio je usmene tradicije Sinjskog kraja, te glavni razlog održavanja Alke do današnjeg dana. U kontekstu Alke, povezanost Gospine milosti i obrane Sinja iskazuje se na razne načine, između ostalog činjenicom da je dugo vremena dan održavanja Alke bio blagdan Velike Gospe.¹¹⁰

Ovaj spektakl, međutim, seže dalje od jednostavne rekonstrukcije povijesnog događaja. Sjećanja na prošle događaje prisutna su u Alki na simboličkoj razini. Slike iz legende, kao i ostali oblici usmene tradicije tog kraja koji obrađuju obranu Sinja 1715. godine, te predmeti kojima se pripisuje porijeklo od tada poraženog neprijatelja, ne prenose sami po sebi ono što Alka izražava. Ona, na poseban način, stvara mozaik od svih navedenih elemenata. Prenošen kroz generacije, ovaj turnir povezuje prošlost sa sadašnjošću, njegujući osjećaj kontinuiteta i pripadnosti. Popratni regali, tradicionalna glazba i šareni transparenti nude senzorno uranjanje u bogatu povijest koja se odigrala na istom mjestu.¹¹¹

Alka je 2010. upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Uvrštenjem Alke na UNESCO-ov popis priznaje se njezina uloga živog kulturnog izričaja i naglašava važnost očuvanja i slavljenja takve nematerijalne baštine za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.

Prvi poznati spomen Sinjske alke nalazimo 1784. godine u pjesmi koju je povodom alke napisao splićanin Julije Bajamonti. Iako rukopisi nisu sadržavali datume, analizom povijesnih podataka vezanih za providurovo bolovanje, njegovo ozdravljenje te razdoblje u kojem je Paolo Emilio Canal bio zapovjednik sinjske tvrđave, utvrđeno je da se tekstovi odnose na događaje iz 1784. godine. Naime, spomenuti generalni providur Dalmacije sa

¹¹⁰ Vukušić, Ana-Marija. *U sridu: sjećanje, pamćenje i život Alke*, Zagreb, 2013., str 35.

¹¹¹ Vukušić, Ana-Marija. "Suvremenost, tradicija i sjećanje: Sinjska alka." *Narodna umjetnost*, vol. 42, br. 2, 2005., str. 104.

sjedištem u Zadru od 1783. do 1786. bio je Francesco Falier, a navedeni providur Sinja, odnosno vojni zapovjednik Tvrđave na Sinju od 1783. do 1785. godine, bio je Paolo Emilio Canal. Dio teksta koji govori o ozdravljenju i ukidanju karantene u Zadru povezan je s bolešću koju je providur prebolio, a ozdravio je 1784. godine, što je bio povod za slavlje i svečano održavanje Alke u Sinju. Prema Bajamontijevim stihovima, sudionici alke bili su garnizonski časnici konjice koja je tabor imala u *kvartiru*. Među njima zasigurno je bilo i Sinjana, jer bez njih alka se ne bi očuvala.¹¹²

U početku, vođe Alke su bili mletački koluneli, što su bili vojni zapovjednici grada, a mogli su biti i lokalni časnici. Jedini su francuski zapovjednici odbili čast postati vođom Alke, vjerojatno zbog financijskih razloga. Tijekom stoljeća, budući da se o fenomenu Alke pisalo mnogo, zanimljiv je i razvoj naziva za vodeću osobu Alke. Na početku se koristio naziv "Mastro di campo", zatim "vođa", ponekad se koristio izraz "starješina", a na kraju je usvojen naziv "vojvoda".¹¹³

Vjekovna koegzistencija i osmoza različitih civilizacijskih modela dojmljivo se zrcale u Alki. Ona odražava povijesnu stvarnost osmanskog i mletačkog utjecaja na Balkanu i u jadranskoj regiji. Zbog načina na koji se izvodi, spoja zvukova i pokreta, za se Alku može reći da je oblik teatralizacije društvene zbilje. Na zanimljiv način isprepleteni osmanski i mletački utjecaji sa lokalnim drevnim tradicijama. Primjer toga vidljiv u nošnji alkara; one u isto vrijeme nalikuju na odore elitnih bosanskih plaćenih konjanika pruske vojske iz 18. st. te na odore serdara, harambaša i domaćih vojnih časnika.¹¹⁴

U prvotnom nazivlju Sinjske alke prisutan je velik broj riječi podrijetlom iz turskog (turcizmi) ili talijanskog jezika (romanizmi).

Turcizmi su u Sinjsku krajinu došli zajedno s bosanskim stanovništvom koje se selilo koncem 17. stoljeća. Osmanski pečat očit je u samoj etimologiji imena viteške igre. Riječ alka arapskog je porijekla (*halqa*=obruč), ali na ove prostore došla je posredstvom turskog jezika.¹¹⁵ Oblik alke potječe od stremena sa sedla edeka (tur. *yedek*=konj u povodu),

¹¹² Belamarić, Joško. „Sinjska Alka: Kontinuitet u promjenama“, 300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Sinj, 2018., str. 535.

¹¹³ Ibid. str 535.

¹¹⁴ Ibid. str 533.

¹¹⁵ Ibid.

zaplijenjenog konja Serasker Mehmed- paše koji je vodio napad na Sinj 1715. godine. Edek je danas dio svečane alkarske povorke, vode ga dvojica momaka na uzdama sa svake strane.¹¹⁶

Prisutnost talijanskih riječi u alkarskom nazivlju nije neobično iz razloga što su Mlečani Alku „donijeli“ u Sinj, a talijanski se kao jezik uprave i vladajućih slojeva zadržao u Sinju još dugo vremena. Te posuđenice uglavnom se odnose na vojnu opremu te vojne i civilne službe kao na primjer vojvodin pomoćnik ađutant (tal. *aiutant*=pomoćnik). Mletačke su vlasti podržavale odigravanje viteškog natjecanja (tal. *giostra*) kao dio vojnih vježbi, ali i kao poticaj borbenosti naroda protiv neprijatelja.¹¹⁷

8.3. Identitet Sinjana

Identitet stanovnika Cetinske krajine, osobito u ruralnim dijelovima dalmatinskog zaleđa, obilježava se specifičnim društvenim, kulturnim i socioreligijskim karakteristikama koje su se tijekom povijesti oblikovale i prenosile s generacije na generaciju. Ključna točka ovog izraženog društveno-kulturnog identiteta Cetinjana jest povijesni događaj od neprocjenjive važnosti - pobjeda nad Osmanlijama koja se dogodila 15. kolovoza 1715. godine.¹¹⁸

Središnji elementi ovog identiteta su štovanje Čudotvorne Gospe Sinjske i tradicionalna viteška igra Alka. Prva komponenta, posvećena štovanju i kultu Čudotvorne Gospe Sinjske, ispoljava se kroz religijski aspekt identiteta. Ljudska priroda često teži prema duhovnom i onome što nadilazi čisto razumsko shvaćanje. Pobjeda Sinjana nad nadmoćnom turskom vojskom doživljava se kao nešto izvanredno i nepojmljivo te se pripisuje nadnaravnom i svetom. Potreba za traženjem duhovnog ispunjenja, kao temeljna ljudska potreba, ostaje trajna tijekom vremena. S druge strane, poštovanje tradicije i komemoracija povijesnih događaja, posebno pobjede nad Turcima, predstavlja više svjetovnu i sekularnu stranu identiteta. Ova kombinacija duhovnog i svjetovnog, sakralnog i povijesno-kulturnog, stvara jedinstveni identitet Sinjana, obogaćen dubokom vjerom i ponosom na svoju prošlost. Ovaj identitet nije samo oživio povijesnu pobjedu, već i utemeljio kontinuiranu kulturnu i socioreligijsku povezanost stanovnika Cetinske krajine s njihovim korijenima i vjerovanjima.

¹¹⁶ Jakobović, Zvonimir. „Alka i njezine izmjere“, 300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Sinj, 2018., str. 63.

¹¹⁷ Belamarić 2018, str 535.

¹¹⁸ Ćurković Nimac, Marinić, Tadić. „Obilježja religijskog identiteta stanovnika Cetinske krajine“, 300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Sinj, 2018., str. 263.

9. ZAKLJUČAK

Zbog svog strateški važnog položaja, Sinj je tijekom povijesti nerijetko bio premet interesa velikih svjetskih sila. Posebno je značajna bila situacija krajem 15. i početkom 16. stoljeća, kada je Sinjska krajina postala granicom između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike. Ovo razdoblje povijesti obilježeno je dubokim promjenama koje su zahvatile grad Sinj i njegovu okolicu.

Ekspanzijom Osmanskog Carstva Sinj je došao u osmanske ruke. Međutim, nakon oslobođenja od osmanske vlasti, grad Sinj je prešao pod mletačku vlast, što je predstavljalo ključni trenutak u njegovoj povijesti. Ova promjena predstavlja transformaciju u povijesti Sinja koja je imala dubok i dugotrajan utjecaj na daljnji razvoj grada i oblikovanje njegovog identiteta. Naime, Osmanlije su svojim dolaskom donijeli novi način uprave i administracije i Sinj pretvaraju u grad s elementima osmanske kulture. Također, mijenja se i društvena slika; dolazi novo muslimansko stanovništvo, a starosjedilačko kršćansko se islamizira ili odlazi u zabačenije dijelove Sinjske krajine. Dolaskom Mlečana, grad Sinj je doživio promjene u političkoj strukturi, ekonomskom sustavima, a također su se mijenjali i kulturni utjecaji i oblici društvenih odnosa. Mijenja se i sam izgled grada, kasaba postaje varoš, obnavljaju se i grade nove fortifikacijske građevine, razvija se svjetovna arhitektura kao i sakralna, džamije iz osmanskog perioda se ruše ili prenamjenjuju u crkve za novopridošlo kršćansko stanovništvo. Kulminacija kontakta ovih dviju velikih sila u sinjskoj regiji dogodila se 1715. godine u opsadi Sinja. Brojčano nadmoćnija, ali slabije organizirana osmanska vojska nije uspjela osvojiti Sinj kojeg je branila mletačka posada sa lokalnim stanovništvom. Obrana Sinja pripisuje se pomoći Gospe čijoj su se slici molili branitelji tijekom opsade. U spomen na Gospino milosrđe svake se godine trče viteška igra Alka, a tisuće vjernika hodočaste Čudotvornoj Gospi Sinjskoj.

Ovaj povijesni prijelaz iz osmanske u mletačke ruke, oblikovao je trajnu dinamiku i nasljeđe Sinja, ostavljajući dubok utisak na njegovu povijest, kulturu i identitet. Kroz proučavanje ovih ključnih povijesnih događaja, možemo bolje razumjeti kompleksnost i bogatstvo povijesti Sinja te kako su se različiti vlastodršci i promjene u vlasti oblikovali sudbinu ovog važnog grada.

10. LITERATURA

Knjige:

- Bilić, Darka. *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, Split: Književni krug, 2013.
- Borković, Velimir. *Moj Sinj*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 2006.
- Foretić, Miljenko. *Dubrovačka Republika i Austrija*, Zagreb: Matica hrvatska, 2017.
- Jurić, Šime. *Bibliografske zabilješke o Sinju i Cetinskoj Krajini (zaključno do 1940): knjiga I.*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 1999.
- Mažuran, Ive. *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb: Golden marketing, 1998.
- Mijatović, Anđelko. *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Milošević, Ante. *5000 godina Sinjskog grada*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 1989.
- Milošević, Ante. *Arheologija Sinjskoga polja.*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2017.
- Milošević, Ante. *Sinj i Cetina u starohrvatsko doba*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1996.
- Moačanin, Nenad. *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791.*, Zagreb: Matica hrvatska, 2001.
- Novak, Grga. *Prošlost Dalmacije*. Split: Marjan tisak, 2004.
- Soldo, Josip Ante. *Sinjska Krajina u 17. i 18. stoljeću: knjiga druga*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 1995.
- Soldo, Josip Ante. *Sinjska Krajina u 17. i 18. stoljeću: knjiga prva*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 1995.
- Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata*, Split: Marjan tisak, 2004.
- Vrandečić, Josip. *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2013.
- Vrgoč, Martin. *Pregled povijesti grada Sinja*, Sinj: Ogranak Matice Hrvatske, 2009.

Vukušić, Ana-Marija. *U sridu: sjećanje, pamćenje i život Alke*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2013.

Žmegač, Andrej. *Bastioni jadranske Hrvatske*, Zagreb: Školska knjiga, 2009.

Radovi iz zbornika:

Belamarić, Joško. „Sinjska Alka: Kontinuitet u promjenama“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, Sinj, 2018., str. 533-543.

Buzov, Snježana. „Turska uprava i organizacija vlasti, te društveno gospodarski odnosi u 16. i 17. stoljeću u Cetinskoj krajini“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, Sinj, 1989., str. 65-71.

Čoralić, Lovorka i Markulin, Nikola. "Bitka za Sinj 1715. godine." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 34, no. -, 2016., str. 147-180.

Ćurković Nimac, Jasna ; Marinić, Marko ; Tadić, Stipe. „Obilježja religijskog identiteta stanovnika Cetinske krajine“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine : Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, Sinj, 2018., str. 229-241.

Erceg, Ivan. „Turska osvajanja i organizacija proizvodnje u Dalmaciji i njihov odraz na privredni život Hrvatske“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, Sinj, 1989., str. 9-54

Jakobović, Zvonimir. „Alka i njezine izmjere“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, Sinj, 2018., str. 601-610.

Milošević, Ante. “Izgled i značaj sinjske tvrđave u prošlosti s posebnim osvrtom na tursko i mletačko razdoblje“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, Sinj, 1989., str. 219-229.

- Moačanin, Nenad. „Zagora u razdoblju osmansko-turske vlasti: prema novim spoznajama iz povijesti Sinja i Cetinske krajine“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018., Sinj, str. 53-64.
- Perković, Tomislav. „Demografske posljedice na dinarsko-zagorskom prostoru prouzročene Morejskim ratom (1684.-1699.)“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018., Sinj, str. 81-118.
- Rimac, Marko. „Mletački katastar Sinja 1705. godine“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018., Sinj, str. 127-133.
- Soldo, Josip Ante. „Etničke promjene i migracije stanovništva u Sinjskoj krajini krajem 17. i početkom 18. stoljeća“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, 1989., Sinj, str. 81-144.
- Spaho, Dž. Fehim, „Grad Sinj u turskoj vlasti“, *Zbornik Cetinske krajine. Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, ur. A. Milošević, Sinj, 1989., str. 55-61.
- Stančić, Nikša. „Sinjska krajina na prijelazu 17. i 18. stoljeća“, *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa*, ur. J. Dukić – J. Grbavac, 2018., Sinj, str. 119-125.

Internetski članci:

- Botica, Ivan. „Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem (primjer povijesnoga diskontinuiteta)“, *Povijesni prilozi*, 38., 2010, str. 9-29. <https://hrcak.srce.hr/56756>
- Isailović, Neven. "Između otpora i lojalnosti – niže plemstvo na područjima pod vlašću i utjecajem Nelipčića nakon 1345. godine." *Povijesni prilozi* 35, br. 50, 2016, str. 263-293. <https://hrcak.srce.hr/167124>
- Jurin Starčević, Kornelija. "Islamsko-osmanski gradovi dalmatinskog zaleđa: prilog istraživanju urbanog razvoja u 16. i 17. stoljeću." *Radovi Zavoda za hrvatsku*

povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 38, br. 1, 2006, str. 113-154. <https://hrcak.srce.hr/51816>. Citirano 17.09.2023.

Librenjak, Anita i Dubravka Čerina. "Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima na tvrđavi Grad u Sinju 1998. i 1999. godine." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, vol. 98, br. 1, 2005, str. 271-282. <https://hrcak.srce.hr/2637>.

Dragić, Marko. "LEGENDE I SVJEDOČANSTVA O ČUDOTVORNOJ SLICI GOSPE SINJSKE." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016, str. 153-177. <https://hrcak.srce.hr/177935>.

Vukušić, Ana-Marija. "Suvremenost, tradicija i sjećanje: Sinjska alka." *Narodna umjetnost*, vol. 42, br. 2, 2005, str. 93-108. <https://hrcak.srce.hr/2928>.

Internetski izvori:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30186>

Slikovni prilozi:

Slika 1. Migracije u Cetinsku krajinu - <https://www.kosute.hr/kosute-kroz-povijest/kosute-pod-mletackom-upravom/> (preuzeto 13. 8. 2023.)

Slika 2. Giovanni Francesco Barbieri, Tloris sinjske tvrđave iz 1686. godine (Izvor: Soldo I., 2011., 165.)

Slika 3. Pietro Corir., Slika Sinja 1780. godine (Izvor: Soldo II., 2011., 261.)

Slika 4. Krunidba Gospine slike - <https://www.gospa-sinjska.hr/index.php/300-obljetnica-krunjenja-2/1185-krunjenje-slike-cudotvrne-gospe-sinjske-tekstovi> (preuzeto 13. 8. 2023.)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Andela Lovrić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice povijesti i hrvatskog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 17. 9 .2023.

Potpis

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Andela Lovrić', with a stylized flourish at the end.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcertajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Anđela Lovrić
Naslov rada: Sinj između osmanske i mletačke vlasti
Znanstveno područje: Humanističke znanosti
Znanstveno polje: Povijest
Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada:

izv. prof. dr. sc. Marko Rimac

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. Josip Vrandečić

doc. dr. sc. Nikša Varezić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 17. 9. 2023.

Potpis studenta/studentice:

